

Айстираки: У овом раду изложићемо краћи преглед неких сведочанстава о везама Владике Николаја Велимировића и свештојотарца, односно руских свештојоторских монаха, међу њима посебно Сшарца Силтуана Ајонској, Сшарца Софронија Сахарова и других. Везе Еп. Николаја и Свете Горе слабо су истраживане; у фокусу овој рада стојаће бићи Велимировићеве везе са руским свештојоторцима, односно монасима из Светијотанџелејмоновске обитељи и руских скишова са Свете Горе, као и црквеним делатницима пошкљим из ове средине.

Кључне речи: Николај Велимировић, Силуан Ан-
тонов, Софроније Сахаров, Јован Шаховској, Свети
Гора, Русија, Руска Православна Црква, Руска За-
гранична Црква, 1. светски рат, 2. светски рат.

УВ ОД

На везе Еп. Николаја Велимировића (1881–1956) и светогорског монаштва, односно на утицај светогорске духовности на његово стварање још су давно указали проучаваоци Велимировићевог наслеђа. С друге стране, сведочанства о контактима Еп. Николаја и светогораца су разбацана и нису систематски прикупљена и обрађена. Стога ће овај рад бити покушај да се изложи преглед неких сведочанстава о везама Владике Николаја и светогораца, на првом месту руских светогорских монаха, међу њима посебно Св. Силуана Атонског, не би ли била олакшана буду-

* petrovic.srecko@gmail.com.

ћа истраживања ових веза. У раду који следи покушаћемо да прикажемо неке цртице из историје односа Николаја Велимировића са једне и руске светогорске духовне баштине са друге стране, и укажемо на неке додирне тачке које су иницирале плодотворни утицај руске духовности на српског јерарха, као и на његов допринос православној духовности, у овом случају пре свега у контексту руско-српских црквених односа у 20. веку.

Како је Велимировић био у контакту са изузетно широким кругом људи, од којих су многи важне личности за историју православне духовности у 20. веку, овај рад не претендује на некакву исцрпност, будући да је немогуће побројати релевантне моменте, догађаје и личности из живота Николаја Велимировића и његових додирних са руским црквеним делатницима. Оно што постављамо себи као циљ је једноставно указивање на неке од ових веза, на узајамну сарадњу и утицаје, те на атмосферу љубави и сатрудништва у којој стоје Николај Велимировић и делатељи руског духовног подручја са Свете Горе. Будући дакле да су однос Еп. Николаја и руских светогораца у жижи овог рада, у њему се осим успутно нећемо бавити везама Еп. Николаја са манастиром Хиландаром и другим светогорским манастирима, и то једино уколико су на директнији начин повезани са његовим руским светогорским везама.

У овом истраживању служићемо се најпре изворним Николајевим делима, затим другом грађом и црквеном периодиком из доба живота и деловања Св. Николаја, а потом и доступном литературом. Ради прегледности, настојаћемо да у референцама у угластим заградама дамо разрешења за оне библиографске јединице које су потписане иницијалом одн. оне у којима се аутор, издавач и сл. наводе у скраћеном облику. С друге стране, на Николајева *Сабрана дела* која је објавио Манастир Св. Николаја Соко, и то на издање из 2016. године, указиваћемо скраћеницом *СД*.

1. Сусрет Николаја Велимировића и Свете Горе

Није извесно када је Николај Велимировић први пут посетио Свету Гору. Како је као студент и јеромонах доста путовао, могуће је да је Велимировић Свету Гору посетио 1911. године — будући да је према неким сведочанствима у априлу 1911. године јеромонах Николај учествовао на конференцији Светског хришћанског студентског удружења (World's Christian Student Federation — WSCF) одржаној у Цариграду.¹

¹ То се може закључити из кратке напомене коју је у својој књизи о историји Светског хришћанског студентског удружења забележила Клара Рут Роуз (Clara

Пар година касније, Велимировић се изгледа опет нашао близу Свете Горе, будући да је крајем јула 1913. године отпутовао у Скопље као изасланик за решавање питања црквене организације на Југу,² и према записима проте Милисава Д. Протића (1910–1979) тамо се задржао „нешто више од месец дана“.³ Крајем исте године Архимандрит Николај Велимировић био је члан српског посланства које је путовало у Цариград како би водило преговоре са Цариградским патријархом⁴ у вези са признавањем спајања црквене организације у новоослобођеним крајевима са Српском Црквом,⁵ те се опет могао наћи у непосредној близини Свете Горе. Но то не значи да је он Свету Гору и посетио у некој од ових евентуалних прилика, те немајући потврде у доступним изворима не можемо поуздано знати да ли је Велимировић током поменутих путовања походио и Свету Гору.

2. Епископ Николај међу руским светогорцима

У априлу 1920. године у српској штампи најављено је да ће Епископ жички Николај путовати у Атину и Цариград ради консулта-

Ruth Rouse, 1872–1956): уп. Ruth Rouse, *The World's Student Christian Federation. A History of the First Thirty Years* (London: SCM Press Ltd., 1948), 157. Уп. такође Ruth Rouse, "Other Aspects of the Ecumenical Movement, 1910–1948," in *A History of the Ecumenical Movement. Vol. I. 1517–1948*, edited by Ruth Rouse and Stephen Charles Neill (Geneva: World Council of Churches, 1993⁴), 597–641: 603; уп. и Ivana Noble, *Essays in Ecumenical Theology I: Aims, Methods, Themes, and Contexts*, Studies in Reformed Theology, Vol. 35 (Leiden — Boston: Brill, 2019), 76, нап. 28).

Међутим, у српским изворима нисмо успели да пронађемо потврду да је Велимировић учествовао на овој конференцији. Сва је прилика да се у то време он налазио у Русији, или можда на путу назад у отаџбину (уп. Милан Д. Јанковић, *Ејиској Николај Велимировић: Живој, мисао и дело*, књига I (Шабач: Епархија шабачко-ваљевска, 2002), 25); није нам познато да ли се у Србију Велимировић вратио преко Цариграда, што би било замисливо.

² Уп. „Црквени изасланици за нове крајеве“, *Пастирска реч: недељни религиозно-морални и поучни листи за свештештво и народ*, година VIII, бр. 28 (уторник 27. августа и 3. септембра 1913): 184; уп. такође „Изасланици црквених власти за новоослобођене крајеве“, *Весник Српске Цркве: орган Свештеничкој удружења*, година XXIV бр. 7–8 (јули–август 1913): 492.

³ Рукопис проте Милисава објављен је (у одломцима?) у Јанковић, *Ејиској Николај*, књ. I, 21–26. За поменуто сведочанство проте М. Протића, уп. Јанковић, *Ејиској Николај*, књ. I, 26.

⁴ У то време цариградски првојерарх био је Патријарх Герман V (Γερμανός [Γεώργιος] Καβακόπουλος, 1835–1920; на патријарашком трону од јануара 1913. до октобра 1918. године).

⁵ Уп. „Српски делегати у Цариграду“, *Српска зашћава: дневни полиитички листи*, година XXI, бр. 669 (22. децембар 1913): 1–2; уп. такође Јанковић, *Ејиској Николај*, књ. I, 521.

ција поводом питања другог свештеничког брака.⁶ Како је домаћа црквена периодика пренела, Еп. Николај је у пратњи проте Гаврила Милошевића и др Војислава Јанића (1890–1944) по плану нешто касније отпутовао пут Атине и Цариграда.⁷ Истог лета Велимировић је свакако био на Светој Гори.

Почетком јуна 1920. године Епископ жички Николај провео је у друштву Митрополита кијевског и галицког Антонија Храповицког (Антоний [Алексей Павлович] Храповицкий, 1863–1936) неколико дана у руском манастиру Св. Пантелејмона на Светој Гори.⁸ Узајамна срдачност и благонаклоност двојице архијереја није промакла очевицима и остала је забележена у летопису; међусобни пријатељски односи били су иначе карактеристични за српске и избегле руске архијереје те епохе, но Велимировићу су Руси уопште били посебно блиски⁹ и још од младости он је нарочито поштовао руску културу и

⁶ Уп. „Одлазак Епископа д-р Николаја“, *Политика*, год. XVII, бр. 4359 (субота, 3. април 1920): 3; уп. такође „Пут др Николаја“, *Весник: црквено-политички и друштвени лист*, година II, бр. 14 (5. април 1920): 3.

⁷ Уп. „За дозволу другог брака свештеника“, *Весник: црквено-политички и друштвени лист*, година II, бр. 15 (24. мај 1920): 3. Уп. такође „Пут Господина Епископа жичког Д-р Николаја“, *Прејед Цркве Епархије жичке*, година II, бр. 6 (јун 1920): 166; „Решење Архијерејског Сабора о другом свештеничком браку“, *Прејед Цркве Епархије жичке*, година II, бр. 6 (јун 1920): 169–170; „Други брак свештеника“, *Српска Црква: часопис за црквени живој*, година II, бр. 3 (јуни 1920): 136–137; „Мисија Епископа Николаја“, *Гласник: службени лист Уједињене Српске Православне Цркве*, година I, бр. 1 (1/14. јул 1920): 16.

⁸ Уп. Павел Недосекин и др. (ред.), *Афонский архив XX века: документы Русского Свято-Пантелеимоновского монастыря, 1917–1941* (Москва — Брюссел: Архив Русской эмиграции, 2014), 103–105.

Узгред буди речено, Митрополит Антоније Храповицки је ценио и уважавао Еп. Николаја, и такође позитивно вредновао његов богословски допринос, пратећи његово стваралаштво: уп. Митрополит Антоній [Храповицкий], *Учение Церкви о Святомъ Духѣ* (Paris: YMCA-Press, 1926), 8, где Храповицки реферише на Николајев превод разговора Св. Серафима Саровског с Мотовиловим.

Изгледа да је с друге стране старији Велимировићев угледни пријатељ утицао на њега, те се тако нпр. у Николајевим познијим расуђивањима о проблему рата из библијске перспективе налази разрада ранијих увида Храповицког, како су приметили ранији истраживачи: уп. Богдан Косанович, „Взгляды архиепископа Антония (Храповицкого) на войну“, у *Международный научный симпозиум Русская диаспора и изучение русского языка и русской культуры в инославянском и иностранном окружении (Белград, 1–2 июня 2011 г.)*, ред. Боголюб Станкович, подг. Петр Буняк (Белград: Славистическое общество Сербии, 2012), 217–222: 221.

⁹ Уп. Срећко Петровић, „Прилог проучавању српско-руских црквених односа: повезаност српске јерархије са црквеном мисијом у Индији током 1930-их година, са посебним освртом на евентуалну улогу Епископа Николаја Велимировића“, *Теолошки погледи: версконаучни часопис Светеио Архијерејској Синода Српске Православне Цркве*, година LIII, бр. 1 (2020): 79–128: 89–91, <https://doi.org/10.46825/tv/2020-1-079-128>.

Слика 1. У руском манастиру Светог Пантелејмона на Светој Гори 1920. године; у средини седе Епископ жички Николај Велимировић и Митрополит Антоније Храповицки (извор: Макариј Макиенко, ред., *История Русского Свято-Пантелеимонова монастыря на Афоне от 1912 до 2015 года*, Серия: Русский Афон XIX–XX, Т. 6 (Святая Гора Афон: Свято-Пантелеимонов монастырь, 2015), 309).

Photograph 1. In the Russian monastery of St. Panteleimon on the Mount Athos in 1920; sitting in the middle Bishop Nikolai of Žiča and Metropolitan Antony (Khrapovitsky) (source: Макариј Макиенко, ред., *История Русского Свято-Пантелеимонова монастыря на Афоне от 1912 до 2015 года*, Серия: Русский Афон XIX–XX, Т. 6 (Святая Гора Афон: Свято-Пантелеимонов монастырь, 2015), 309).

духовност. Изгледа да је Николај савладао руски језик још као богослов,¹⁰ будући да је непосредно по свршетку богословије преводио са

¹⁰ Можда у кругу сарадника и пријатеља свога мецене познатог београдског проте Алексе Илића (1842–1920), у чијој вили је, према сведочењу Еп. Јована Велимировића (1912–1989), најчешћи гост био руски посланик на српском двору: уп. Јован Велимировић, „Детињство и школовање“ — рукопис објављен у Јанковић, *Епископ Николај*, књ. I, 1–14: 5–6. Сам прота Илић у својим мемоарима каже како је у његовој кући четири године станао руски дипломата барон Таубе (Фёдор Фёдорович фон-Таубе, 1857–1911), са којим се и окумио, и преко којег се упознао са руским посланицима и другим руским дипломатама, који су пак били чести гости у Илићевом винограду (уп. Алекса Илић, *Моји доживљаји* (Београд: М. Сладековић, 1931), 359, 461–462).

руског богословске текстове,¹¹ касније и духовну литературу,¹² а његов боравак у Русији 1910–1911. године вероватно је био и прилика да се успоставе добре везе и потврди уверење у узвишену вредност руског духовног наслеђа и културе.¹³

У дубоком поштовању руске духовности које је неговао Владика Николај можда се налазе неки од разлога зашто се он у јуну 1920. године обрео у руском манастиру Светог Пантелејмона. Не знамо да ли је Велимировић први пут на Светој Гори боравио 1920. године; у сваком случају, према мишљењу руског црквеног историчара Михаила Шкаровског, у јуну 1920. године Еп. Николај је први пут посетио Светопантелејмоновски манастир.¹⁴

¹¹ Уп. Н[икола]. [Велимировић], „Религиозни кризис“, *Хришћански весник: гласило Православне Српске Цркве и свештѣнства у свим покрајинама српским за дневна пишања у Цркви, хришћанску поуку и црквену књижевност*, год. XX, бр. 1 (јануар 1903): 34–38; прештампано такође у Епископ Николај Велимировић, *Сабрана дела* (у наставку: *СД*), II (Шабац: Манастир Светог Николаја Соко, 2016), 35–38. Велимировић у *Хришћанском веснику* за 1903. годину после свог увода доноси истоимени чланак протојереја Климента Ј. Томенка (1836–после 1914), објављен у руском петроградском службеном црквеном часопису *Церковныя вѣдомости* 1902. године, у преводу на српски (у питању је следећи чланак: Протоіерей К[лиментъ] Иоанникіевичъ]. Ооменко, „Религиозный кризисъ“, *Церковныя вѣдомости, издаваемые при Святѣйшемъ правительствующемъ Синодѣ: еженедѣльное изданіе с прибавленіями* [*Прибавленія къ Церковнымъ вѣдомостямъ*], годъ пятнадцатый, № 18–19 (6 Мая 1902 года): 608–610).

Други Велимировићеви рани преводи са руског, поред поменутог текста проте К. Томенка, били би и следећи чланци: Јевсевије, Архиепископ могиљевски, „О истинитом покајању“, *Хришћански весник: гласило Православне Српске Цркве и свештѣнства у свим покрајинама српским за дневна пишања у Цркви, хришћанску поуку и црквену књижевност*, год. XXI, бр. 1–2 (јануар–фебруар 1904): 59–63 (превод са руског Н[икола]. Д. Велимировић), и „О опадању вере и морала у Грчкој“, *Хришћански весник: гласило Православне Српске Цркве и свештѣнства у свим покрајинама српским за дневна пишања у Цркви, хришћанску поуку и црквену књижевност*, год. XXII, бр. 5 (мај 1905): 154–158 (с руског превео Н[икола]. Д. В[елимировић].).

¹² Уп. нпр. Свети Серафим Саровски, *Циљ хришћанској живоїа или суштина хришћанства*, превео Епископ охридски Николај [Велимировић], Библиотека Хришћанског живота, књ. 8 (Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1924) [2. издање изашло је у часопису *Мали мисионар: бесѣдашњи додѣшак Мисионарскихъ ѡсама*, бр. 34 [Свети Серафим Саровски, *Циљ хришћанској живоїа*] (децембар 1936)].

¹³ Уп. нпр. Ник[олај]. Велимировић, „Ниче и Достојевски“, *Дело: листъ за науку, књижевност и друштвени живої*, година седамнаеста, књ. 62 (1912): 207–214, 348–355: 355 [= *СД*, II, 559–575: 574].

¹⁴ Уп. М[ихаил]. В[итальевич]. Шкаровский, „Свято-Пантелеимоновский монастырь в середине 1920-х — 1945 гг.“, у *История Русского Свято-Пантелеимонова монастыря на Афоне от 1912 до 2015 года*, ред. Макарий Макиенко, Серия: Русский Афон XIX–XX, Т. 6 (Святая Гора Афон: Свято-Пантелеимонов монастырь, 2015), 226–435: 309; уп. такође М[ихаил]. В[итальевич]. Шкаровский, „Помощь Сербской Пра-

Како је већ поменуто, везе српских и руских архијереја избеглих после бурних догађаја који су уследили након Октобарске револуције у Русији 1917. године биле су срдачне и братске, те је у том смислу већ 1921. године Св. Синод обновљене Српске Патријаршије пружио потпуну подршку Руској Православној Цркви у расејању,¹⁵ обезбедивши руским архијерејима самосталност у организовању црквеног живота руских избеглица у Краљевини СХС, уступивши им истовремено део Патријаршијског двора у Сремским Карловцима на коришћење,¹⁶ помажући их на различите начине,¹⁷ док је с друге стране Српска Црква руске светогорце истовремено подржавала у материјалном смислу, као и на друге начине.¹⁸

2.2. Повезаност Николаја Велимировића са руским светогорским монаштвом

У ову подршку избеглим руским црквеним делатницима укључио се и Велимировић (будући близак руским избеглицама, он је био укључен у организовање помоћи протераној браћи и сестрама који су из Русије после револуције почели да пристижу у Краљевину СХС; тако је као жички епископ 1919–1920. године примао у свезу клира избегле руске свештенике,¹⁹ избегло руско монаштво смештао у подручне

вославной Церкви руском монашеству Афона в 1920–1930-е годы“, *Христианское чтение: научный журнал. Теология. Философия. История*, № 2 (2019): 167–177: 168, <https://doi.org/10.24411/1814-5574-2019-10036>.

¹⁵ Уп. Владислав Пузовић, „Одношение Србской Православной Церкви к каноническому и юридическому положению Русской Православной Церкви Заграницей (1920–1930)“, *Христианское чтение: научно-богословский журнал (Специальный выпуск: История Русской Православной Церкви)*, № 3 (2012): 158–175: 158–161.

¹⁶ Уп. Владислав Пузовић, „Покровительство Српске Православне Цркве над Руском Заграничном Црквом (1920–1940)“, у *Руски некрољ у Београду: знамење историјској пријатељства*, ур. Мира Радојевић и Милош Ковић (Београд: Фондација за обнављање, подршку и очување комплекса историјско-меморијалних споменика у Републици Србији „Руски некрољ“ — Институт за политички и економски дијалог, 2014), 112–121: 114–115.

¹⁷ Тако је, између осталог, Српска манастирска штампарија у Сремским Карловцима штампала књиге на руском језику, за црквене потребе руских емиграната — уп. Алексей Арсеньев, *Русская эмиграция в Сремских Карловцах*, 2-е, исправленное и дополненное издание (Сремски Карловци — Нови Сад: Одбор за подизање споменика генералу П. Н. Врангелу — Културни центар Карловачка уметничка радионица — Музеј града Новог Сада, 2008), 59.

¹⁸ Уп. Радован М. Пилиповић, „Српска Православна Црква, Руска Православна Загранична Црква, Московска Патријаршија (1920–1940) — узајамне везе, утицаји и односи“ (докторска дисертација, Универзитет у Београду, 2017), 99–103.

¹⁹ Уп. нпр. „Постављени“, *Прејлед Цркве Ђиархије жичке*, год. II, бр. 7–8 (јул–ав-

му манастирске обитељи,²⁰ и подржавао скупљање прилога за избеглу руску браћу,²¹ а покровитељски став према руским клирицима задржао је и као епископ охридски),²² између осталог помажући руско светогорско монаштво. Наиме, пропаст руског царства и губљење руског политичког утицаја имали су бројне последице.²³ У светогорском контексту, као једна од последица настала је криза руског монаштва на Атосу, где је од око 7.000 руских монаха, колико их је према неким сведочанствима било у годинама пре 1. светског рата, по завршетку

густ 1920): 199; „Премештаји“, *Прејед Цркве Епархије жичке*, год. III, бр. 1 (јануар 1921): 3. Неке од избеглих руских свештеника Велимировић је поводом обновљења Српске Патријаршије предложио за одликовање Св. Арх. Сабору, те су тако септембра 1920. године црвеним појасом одликовани избегли руски свештеници протојереј Михаило Конорај, парох трнавски, и свештеник Јован Гордејев, парох ариљски — уп. „Одликовања“, *Прејед Цркве Епархије жичке*, год. III, бр. 1 (јануар 1921): 16, бр. 2 (фебруар 1921): 31–32: 32.

²⁰ Уп. „Руски калуђери“, *Прејед Цркве Епархије жичке*, год. II, бр. 7–8 (јул–август 1920): 244; уп. и „Отворен манастир“, *Прејед Цркве Епархије жичке*, год. II, бр. 9–12 (септембар–децембар 1920): 259, и „Обновљење манастира Јовања“, *Прејед Цркве Епархије жичке*, год. III, бр. 1 (јануар 1921): 4.

²¹ Уп. „Централни одбор за помоћ браћи Русима: Њег. Преосвештенству Николају, Епископу жичком“, *Прејед Цркве Епархије жичке*, год. II, бр. 9–12 (септембар–децембар 1920): 269–271.

²² Тако су 1928. године у свезу клира Епархије охридске примљени двојица руских свештеника — Семјон Герасимович Корниченко (Семён Герасимович Корниченко) и Атанасиј Степанович Попович (Афанасій Степанович Попович) — које је рукоположио Митр. Антоније. Уп. „Распоряженія Епархіальных Начальствъ. А. Управляющаго русскими православными общинами въ Королевствъ С. Х. С.“, *Церковныя вѣдомости [издаваемые при Архіерейскомъ Синодѣ Русской Православной Церкви за границей]*, год. VIII, №№ 3–12 (166–175) (февраль–июнь 1929): 11 (т. 3 и 7).

Према тврдњи В. Косика, по решењу Еп. Николаја избеглим Русима давана је земља из манастирских посела Епархије битолске — уп. В[иктор]. И[ванович]. Косик, „Русская Церковь (РПЦЗ) на Балканах (1920—1950 гг.) (семь тезисов с комментариями)“, у *Макарьевские чтения: Материалы Пятой международной конференции (21 – 22 ноября 2006 года)*, ред. В[алерий]. Г[еннадьевич]. Бабин, Цветана Кьосева, А[ндрей]. В[ладимирович]. Попов (Москва — Горно-Алтайск: РИО ГАГУ, 2006), 278–290: 278–279.

²³ Једна од њих била је и то што је Православна Црква изгубила свог моћног покровитеља којег је имала у Руском царству, како је приметио Велимировић у својој беседи одржаној у катедрали Св. Ап. Павла у Лондону, одржаној 18. децембра 1919. године на молепствију за спас православних хришћана прогоњених у Русији и благодаренју за ослобођење и уједињење Срба; ово је била друга прилика да Велимировић проповеда у знаменитој британској катедрали, у којој је Велимировић поменуо и Русе (уп. Чедо Мијатовић, „У Катедрали Светог Павла — један духовнички допис ‘Политици’“, *Полиџика*, год. XVII, бр. 4283 (субота, 3. јануар 1920): 1–2; уп. такође Slobodan G. Marković, „Activities of Father Nikolai Velimirovich in Great Britain during the Great War“, *Balkanica: Annual of the Institute for Balkan Studies*, Vol. XLVIII (2017): 143–190: 170, <https://doi.org/10.2298/BALC1748143M>).

руске револуције остало свега 1.500 руских црноризаца, притиснутих од војних и световних власти, као и од грчких црквених ауторитета.²⁴ Епископ Николај је у више наврата походио Свету Гору и тамошњу руску монашку заједницу — на првом месту манастир Св. Пантелејмона, у ком је Велимировић боравио у мају и јуну 1920. г. (на повратку са пута у Цариград), затим 14–15. маја 1922. г. (приликом свог повратка из Јерусалима), те 27–28. јула 1922. г. (када је рукоположио неколико светопантелејмоновских свештеномонаха), и опет у октобру 1924. године, овога пута у друштву Еп. битолског Јосифа (Џвијовића, 1878–1957) итд.,²⁵ и будући упознат са стањем на терену²⁶ залагао се да се руским светогорцима помогне. Руски монаси са Свете Горе су с друге стране веома уважавали Еп. Николаја, који је код њих уживао статус духовног оца и учитеља. Велимировићеве поуке и охрабрујуће речи светогорским руским монасима из обитељи Св. Пантелејмона — у којој је први српски архиепископ Свети Сава примио монашки постриг — остале су забележене у летопису манастира.²⁷

Велимировић је 22. јула / 4. августа 1923. године упутио Министарству вера Краљевине СХС, као члан Св. Синода СПЦ, акт о неповољном положају руских монаха на Светој Гори. Како су руски монаси тражили заштиту од Краљевине СХС, Велимировић је сматрао да би Краљевина морала да се одазове том позиву и чак прими руске монахе у своје подаништво.²⁸ Николајеве иницијативе за помоћ

²⁴ Уп. Александар Д. Сredoјевић, „Патријарх српски Димитрије Павловић (1920–1930)“ (докторска дисертација, Универзитет у Београду, 2013), 556.

²⁵ Уп. Шкаровский, „Свято-Пантелеимоновский монастырь в середине 1920-х — 1945 гг.“, 309–313; уп. такође Шкаровский, „Помощь Сербской Православной Церкви русскому монашеству Афона в 1920–1930-е годы“, 168–170. Владика Николај је, према неким усменим сведочанствима, као епископ охридски Свету Гору посећивао „сваке године“ (уп. „Сећања Еп. Јована Велимировића на Епископа Николаја“, у СД, I, 607–698: 631).

²⁶ Руски светогорски монаси су преко српских црквених великодостојника, најпре преко Еп. Николаја, молили заштитништво српског краља и српске државе (уп. Радмила Радић, *Војислав Јанић (1890–1944), свештеник и политичар: поглед кроз историјски прозор*, Библиотека Студије и монографије [Институт за новију историју Србије], књ. бр. 106 (Београд: Институт за новију историју Србије, 2018), 96–97, нап. 250; уп. и Шкаровский, „Свято-Пантелеимоновский монастырь в середине 1920-х — 1945 гг.“, 310, 313).

²⁷ Уп. белешке о Велимировићевој посети манастиру Св. Пантелејмона са почетка јуна 1920. године: Павел Недосекин и др. (ред.), *Афонский архив XX века: документы Русского Свято-Пантелеимоновского монастыря, 1917–1941* (Москва — Брюссель: Архив Русской эмиграции, 2014), 102–105.

²⁸ Сredoјевић, „Патријарх српски Димитрије“, 556. Уп. Радмила Радић, *Хиландар у државној политици Краљевине Србије и Југославије 1896–1970* (Београд: Службени лист СРЈ, 1998), 85–86; Радић, *Војислав Јанић*, 199–200.

руским светогорцима нису прошле незапажено, и као сведочанства пријатељског и братског геста забележене су у руским црквеним хроникама и историографској грађи.

2.3. Еп. Николај као покровитељ Светопантелејмоновске обитељи током 1920-их и 1930-их година

Током свог доцнијег активног служења, као епархијски архијереј Велимировић је одржавао везе са руским светогорским монаштвом, одн. са братством манастира Св. Пантелејмона. Руски светогорски монаси су од Николаја тражили помоћ и заштиту и написмено, те му се у том смислу светопантелејмоновски игуман Мисаил²⁹ написмено обратио 1924. г.³⁰ Могуће је да је касније заоштравање односа Цариградске Патријаршије према Епископу охридском Николају између осталог било и последица Велимировићевих присних веза са Русима светогорцима и његовог заштитничког става према њима.³¹

Ове блиске везе биле су узајамне. Велимировић је посећивао Св. Пантелејмон, а светопантелејмоновски иноци узвраћали су посетама

²⁹ Вероватно је у питању архимандрит Мисаил (Михаил Григорјевич) Сапегин (1852–1940) — уп. Макарий Макиенко (ред.), *Монахологический Русского Свято-Пантелеимонова монастыря на Афоне*, Серия: Русский Афон XIX–XX, Т. 2 (Святая Гора Афон: Свято-Пантелеимонов монастырь, 2013), 20–21.

³⁰ Уп. Михаил Витальевич Шкаровский, „Русское монашество Афона и Сербская Православная Церковь в первой половине XX века“, *Археон: часопис Архива Војводине*, год. 1, бр. 1 (2018): 163–174: 166–167.

³¹ Уп. Предраг Пузовић, „Увођење општежића у Хиландару 1933. године“, у Предраг Пузовић, *Српска Православна Црква: прилози за историју*, књига 2 (Београд: Богословски факултет Српске Православне Цркве, 2000), 349–376: 365–367. Уп. такође Велимировићев извештај Патријарху српском Варнави од 18/31. марта 1933. године: Епископ охридско-битолски Николај [Велимировић], „Извештај о стању у Хиландару“, у Милан Д. Јанковић, *Епископ Николај: Живот, мисао и дело*, књига III (Шабач: Епархија шабачко-ваљевска, 2003), 100–106: 105–106, где он наводи како су по захтеву грчких црквених власти да се Епископ охридски удаљи са Свете Горе против ове одлуке гласали представници словенских манастира — Св. Пантелејмона и Зографа.

Интересантна архивска грађа из овог периода — између осталог и званична преписка између цариградског и српског патријарашког трона поводом Велимировићевих посета светогорским манастирима — сачувана је у архиви манастира Св. Пантелејмона трудом монаха Василија Кривошеина (Василий (Всеволод Александрович) Кривошеин, 1900–1985), у то време граматика тј. секретара светопантелејмоновске обитељи (који је преписку водио и архивирао), доцније архиепископа бриселског — уп. поглавље „Письма патриарха Фотия II по вопросу о строе Хиландарского монастыря“, у *Афонский период жизни архиепископа Василия (Кривошеина) в документах*, Серия: Русский Афон XIX–XX, Т. 15, ред. Макарий Макиенко (Святая гора Афон: Свято-Пантелеимонов монастырь, 2014), 89–98.

и одлазили у Охрид одн. у друга места којима је епископовао Владика Николај. Тако се искуства сусрета са Епископом охридским Николајем његовој дијецези у својим успоменама сећа Архиеп. Јован Шаховској,³² који је Велимировића срео као млади постриженик светопантелејмоновске руске обитељи:³³

„Сретао сам духовне пастире и учи о од њих. Такав је и сусрет са апостолом Цркве наших дана, преосвећеним Николајем (Велимировићем) Охридским (касније Жичким).

Посетио сам 1928. године тај невелики древни град Охрид, који се налази међу горама уз Охридско језеро, чудесно по свом плаветнилу. Очински примљен од Владике Николаја у његовом пространом али једноставном архијерејском дому, са њим сам, сећам се, у чежама запрегнутим паром коња, отпутовао ван града на манастирски празник. Видео сам како га је на улицама поздрављало сво становништво града, у коме је половина житеља била муслиманске вере...

Видео сам како се понаша Владика Николај међу својим православним верницима на празнике манастира крај Охридског језера. Било је ту једноставности и побожности у народу и у са-

³² Уп. Иоанн Сан-Франциски (Шаховској), *Установление единства*, Серия «Духовное наследие Русского зарубежья» (Москва: Сретенский монастырь, 2006).

³³ Иоанн (Дмитрий Алексеевич) Шаховској (1902–1989), руски емигрант родом из племићке породице, који је као младић у својој 24. години пострижен за монаха у манастиру Св. Пантелејмона на Светој Гори 1926. године. Као јеромонах служио је једно време у Белој Цркви (као предавач у Пастирској школи и као управник Православног мисионарског издавачког завода — уп. А[лексей]. Б[орисович]. Арсеньев, „Русское духовенство и русские церковные приходы в Воеводине (1920–1950-е гг.)“, у *Макарьевские чтения: материалы шестой международной конференции (21 – 23 ноября 2007 года)*, ред. В[алерий]. Г[еннадьевич]. Бабин, Ц[ветана]. Кьосева, А[ндрей]. В[ладимирович]. Попов (Москва — Горно-Алтайск: Российский гуманитарный научный фонд — Горно-Алтайский государственный университет, 2007), 223–242: 232), а касније у Немачкој, Француској и САД. Као епископ Сан Франциска и западноамерички аутономне руске Северноамеричке митрополије (1922–1970) односно касније Православне Цркве у Америци (1970–) служио је 1950–1974. г.: уп. Антуан Нивьер, *Православные священнослужители, богословы и церковные деятели русской эмиграции в Западной и Центральной Европе. 1920–1995: Биографический справочник* (Москва — Париж: Русский путь — YMCA-Press, 2007), 231–233; уп. такође К. В. Бирюкова, „Иоанн (Шаховској Дмитрий Алексеевич; 23.08.1902, Москва — 30.05.1989, Санта-Барбара, шт. Калифорния, США), архиеп. Сан-Франциски и Западноамериканский Православной Церкви в Америке, духовный писатель“, у *Православная энциклопедия*. Т. XXIII: «Иннокентий — Иоанн Влах», под ред. Патриарха Московского и всея Руси Кирилла и др. (Москва: Церковно-научный центр «Православная энциклопедия», 2010), 463–465.

мом епископу. Ни трукне фамилијарности, апстрактности или извештачености у речима и гестовима. Народ је окружавао оца. У том је празнику било духовности, а не церемонијалности или гунгуле. То је био дух ране Цркве: присећао сам се личности Светог Василија Великог, Григорија Богослова, Јована Златоустог и Атанасија Александријског. Народ који је на обали окруживао преосвећеног Николаја није очекивао од епископа ни љубазне осмехе ни приче, већ само речи корисне за душу.³⁴

Велимировић је својим искуством помагао Архимандриту Јовану и када је овај касније напустио светогорско окружење и постављен за управитеља црквене издавачке куће, тј. кад се Шаховској почео бавити издаваштвом;³⁵ с друге стране, издавачки завод којим је руководио Архм. Јован објављивао је Велимировићева дела у преводу на руски.³⁶ Велимировић је и доцније пратио рад Архимандрита Јована, па тако у тексту објављеном у часопису Епархије жичке 1940. године пише о новој књизи архимандрита Јована, како каже ученог и вредног духовника, и наводи цитате из његовог новог дела.³⁷ С друге стране, исте 1940. године Велимировићева књига *Раи и Библија* објављена је у преводу на руски језик, у издању завода којим је управљао о. Јован.³⁸

³⁴ Наведено према преводу на српски: Јован Шаховској, *Успомињање јединства: успомене*, превео Мирослав Голубовић, Библиотека „Тихи глас“ (Стари Бановци — Београд: Бернар, 2010), 99–100.

³⁵ Уп. Л[юдмила]. Д[митриевна]. Езова, „Князь Дмитрий Шаховской, архиепископ Иоанн Сан-Францисский“, *Россия и современный мир*, № 4 (41) (2003): 196–206: 200–201 [напомена: у садржају часописа *Россия и современный мир*, № 4 (41) (2003) наведен је чланак Језове, цитиран тако нпр. и у одредници о Археп. Јовану у *Православној енциклопедији*; међутим, у самом часопису је изгледа објављен други текст; но текст Језове доступан је и онлајн: Людмила Дмитриевна Езова, „Князь Дмитрий Шаховской, архиепископ Иоанн Сан-Францисский“, <http://2info.ru/> — Информационо-аналитически сајт, објављено 22. 8. 2015, <http://2info.ru/index.php?dn=article&to=art&id=13> (посећено 6. фебруара 2020. г.)].

³⁶ На пример, у Берлину су у оквиру црквене издавачке делатности поменутог завода 1935. г. објављене Велимировићева књига о Св. Владимиру и *Мисионарска писма* у преводу на руски: уп. Епископ Николай Охридский [Велимировић], *Святой равноапостольный князь Владимиръ* (Берлинъ: Приходъ Св. кн. Владимира, 1935); Епископ Николай Охридский [Велимировић], *Миссионерскія письма о духовной жизни*, Библиотека православного мирозозерцания (Берлинъ: „За Церковь“, 1935).

³⁷ Уп. Еп. Николај [Велимировић], „Христе, дођи у Азију“, *Жички благовесник: орган Свешћеничкој удружења Жичке епархије*, год. XXII, бр. 10 (октобар 1940): 2–8; 2, 4 [= СД, X, 59–63: 59–60].

³⁸ Епископ Николай [Велимировић], *Война и Библия*, Библиотека православного мирозозерцания ([Нови Сад:] Изд. Православно-мисионерског објединења „За Церковь“, 1940).

Слика 2. Група руских светогораца у манастиру Св. Пантелејмона у августу 1926. године; стоје, с лева на десно: монах Василије (Кривошеин), будући Архиепископ бриселски, Принц Димитриј Шаховској, будући светопантелејмоновски монах и доцније Архиепископ Сан Франциска Јован, и монах Софроније (Сахаров), будући архимандрит; седе: Архимандрит Киријак, манастирски исповедник (лево) и јеромонах Тихон (Тројицки), будући Архиепископ Сан Франциска РЗЦ (извор: „Афон / Athos“, Архиепископ Василий (Кривошеин), 1900–1985 / Monseigneur Basile Krivochéine, <http://basilekrivocheine.org/photos/athos/> (посећено 29. априла 2020. г.)).

Photograph 2. A group of Russian Athonites in the monastery of St. Panteleimon in August 1926; standing, from left to right: monk Basil (Krivoshein), later Archbishop of Brussels, Prince Dimitry Shahovskoy, later monk of St. Panteleimon and the Archbishop John of San Francisco, and monk Sophrony (Sakharov), later Archimandrite; sitting: Archimandrite Kiriak, and hieromonk Tikhon (Troitzky), later Archbishop of San Francisco of ROCOR (source: „Афон / Athos“, Архиепископ Василий (Кривошеин), 1900–1985 / Monseigneur Basile Krivochéine, accessed April 29, 2020, <http://basilekrivocheine.org/photos/athos/>).

Како је Еп. Николај посеђивао руски светогорски манастир, тако су и српски поклоници Свете Горе, на првом месту кроз путовања у организацију православних братстава којима је управљао Велимировић, долазили у руски манастир Светог Пантелејмона.³⁹ Оваква

³⁹ И чак на тло Свете Горе ступали искрцавајући се управо у пристаништу манастира Св. Пантелејмона, што је било неувичајено за тадашње прилике и сматрано нарочитим промислом Божијим: уп. Драгољуб Миливојевић, суплент, „Манастир Хилендар и Света Гора“, *Хришћанска заједница: оріан Народне хришћанске заједнице*,

поклонишка путовања која су подразумевала и обилазак руских светогорских светиња организована су вишекратно.⁴⁰ На тај начин се у међувремену Владика Николај, бринући се о светогорцима, од којих је поред хиландараца нарочито био близак и са руским монасима, старао за буђење свести о значају светогорске духовности код верујућих уопште, и то не само надахњујући своје земљаке на поклонишка путовања: тако су између осталог као бесплатни додатак једног од часописа богомољачког покрета — покрета који је суштински био предвођен и руковођен Еп. Николајем — у Југославији од 1926. до 1934. године као месечник штампане *Светогорске вести*,⁴¹ док су се у црквено-мисионарској периодици појављивали чланци о Светој Гори уопште, као и о руским светогорским подвижницима.⁴²

година III, бр. 4 (април 1925): 1–16: 3–6.

⁴⁰ Уп. нпр. „Поновни поход за Свету Гору“, *Хришћанска заједница: орџан Народне хришћанске заједнице*, година III, бр. 5–6 (мај–јун 1925): [K2 (= покорица часописа)]; „Поклонички поход за Св. Гору“, *Православна хришћанска заједница: орџан Народне хришћанске заједнице*, година IV, бр. 1 (јануар 1926): 22; „Братствима и члановима Народне Хришћанске Заједнице братски поздрав у Господу“, *Православна хришћанска заједница: орџан Народне хришћанске заједнице и Савеза браћиства православних хришћана*, година VI, бр. 5 (мај 1927): [K2 (= покорица часописа)]; „Овогодишњи поход за Св. Манастир Хилендар у Св. Гори“, *Православна хришћанска заједница: орџан Народне хришћанске заједнице и Савеза браћиства православних хришћана*, година VII, бр. 7–8 (јули–август 1928): [K2 (= покорица часописа)]; „Тешкоће за поход у Свету Гору“, *Православна хришћанска заједница: орџан Народне хришћанске заједнице и Савеза браћиства православних хришћана*, година VII, бр. 7–8 (јули–август 1928): [17–18], итд.

⁴¹ Уп. *Светогорске вести*: *повремени бесилајни догађај „Православне Хришћанске Заједнице“* (Крагујевац: Народна хришћанска заједница, 1926–1934), [1926], бр. 1–[1934], бр. 9. Ови листићи који су додавани часопису штампани су у за тадашње прилике великим тиражима, као уосталом и друга оновремена мисионарска гласила штампана у оквиру издавачке делатности богомољачког покрета под руководством Еп. Николаја; уп. нпр. „Светогорске вести“, *Православна хришћанска заједница: орџан Народне хришћанске заједнице*, година IV, бр. 1 (јануар 1926): [K2 (= покорица часописа)]; „Светогорске вести“, *Светогорске вести*, № 1 (1926): 4; „Светогорске вести“, *Православна хришћанска заједница: орџан Народне хришћанске заједнице и Савеза браћиства православних хришћана*, година VI, бр. 1–2 (јануар–фебруар 1927): 32; Администрација Н. Х. З., „Светогорске вести“, *Православна хришћанска заједница*, година IX, бр. 1 (јануар 1930): 17; Алекса Тодоровић, „Годишњи извештај Православне народне хришћанске заједнице о раду у 1933/34. год. за Сабор у м-ру Благовештењу у Овчару“, *Хришћанска заједница: орџан савеза православних браћиста*, година XIII, бр. 9–10 (септембар–октобар 1934): 9–17: 12–13. Еп. браничевски Хризостом Војиновић (1911–1989), дајући кратке напомене о издаваштву ПНХЗ, наводи да је између осталог до 1936. године штампано 164.000 *Светогорских вести* — уп. Епископ Хризостом [Војиновић], *Тихи џлас: беседе и чланци*, 4. издање, Библиотека „Наши епископи“, књ. 1 (Пожаревац: Епархија браничевска — Одбор за просвету и културу, 2013), 304.

⁴² Од којих су неки нажалост непотписани. Из пера Еп. Николаја можда је поте-

Слика 3. Светопантелејмоновски постриженик монах Јован (Шаховској), доцније архиепископ Сан Франциска, фотографисан након пострига 1926. године (извор: „Старац Теодосије — сећања његових савременика“ [Одломак из књиге *Светиојорске љице* (Париз 1950); превод са енглеског проф. Бојана Поповић], Манастир Лепавина — Српска Православна Црква, 26. јануар 2012. г., http://www.manastir-lepavina.org/vijest_cir.php?id=5975 (посећено 29. априла 2020. г.)).

Photograph 3. Monk John (Shahovskoy) of Saint Panteleimon's Monastery, later Archbishop John of San Francisco; a photograph from 1926 (source: „Старац Теодосије — сећања његових савременика“ [Одломак из књиге *Светиојорске љице* (Париз 1950); превод са енглеског проф. Бојана Поповић], Манастир Лепавина — Српска Православна Црква, updated January 26, 2012, accessed April 29, 2020, http://www.manastir-lepavina.org/vijest_cir.php?id=5975).

Током 1930–их година и даље су неговане и продубљиване пријатељске везе Владике Николаја и руских светогораца. Епископ Николај се залагао за руску браћу уопште — поменимо рецимо његов ангажман на свеправославном саветовању одржаном у Ватопеду у јуну 1930. године, где се он заложио за успостављање веза са свим услед постреволуционих смутњи раздвојених токова руског православља⁴³ —

као чланак у ком се аутор присећа својих разговора са једном светопантелејмоновским духовником, игуманом Старог Русика старцем Нектаријем. У чланку се каже:

„Света Гора — гора вечите молитве будно прати живот православних народа. У своје серафимске молитве она уноси сву беду и несреће православних народа и полаже пре престо Свевишњег венац молитвени окићен сузама. Нарочито келиоти испосници још увек држе стари дух светогорских устава. Има их чудних и безмерно снажних духом и великих по примеру старих великих подвижника. И ако ико држи данас православни свет, верујем да то чини молитва нарочито у Светој Гори, где је небо њоме непрестано везано за земљу. Неколико пута био сам у Светој Гори, неколико пута разговарао се са њима и увек су ми изгледали већи и величанственији. Има их који су постали кротки и безазлени као јагањци. Један од таквих је и старац Нектарије — игуман манастира Старог Русика у коме је Св. Сава обукао монашку ризу. Има му већ 70 година, али крепак и здрав. У разговору са њим дознао сам чудне многокорисне ствари...“ (уп. „Нови руски ‘Цар Ослободиоц’“, *Православна хришћанска заједница: орџан Народне хришћанске заједнице и Савеза брајшћива љавославних хришћана*, година VI, бр. 11–12 (новембар–децембар 1927): 28–29).

⁴³ Уп. *Πρακτικά της προκαταρκτικής επιτροπής των αγίων orthodoxων εκκλησιών της συνελθούσης εν τη εν Αγίω Όρει Ιερά Μονή Μεγίστη, Μόνη Βατοπεδίου (8–23 Ιουνίου 1930)* (Ev

а са руским светогорским монасима одржавао је веома присне везе. Тако је у новембру 1933. године из светопантелејмоновске обитељи у Краљевину Југославију упућен схимонах Касијан Корепанов (Касиан [Константин Тимофеевич] Корепанов, 1867–1946).⁴⁴ Он је у Охридско-битолској епархији прикупио 12.000 динара прилога за руску светогорску заједницу, и био веома срдечно примљен код Еп. Николаја. О. Касијан је охридско-битолском архијереју том приликом донео дар од светогорског старца Силуана,⁴⁵ за ког се Велимировић много интересовао и о коме се опширно распитивао.⁴⁶

Κωνσταντινουπόλει: Τύποις «Φαζίλέτ» Τάσσοу-Βακαλόπουλου, 1930), 73–74. Велимировић је у Ватопеду 1930. године нагласио да не може бити никакве свеправославне предсборске конференцији нити каквог свеопштег православног сабора без представника Руске Православне Цркве и учесника из Русије, односно без представника три четвртине свих православних хришћана у свету — уп. „Сообщение Службы коммуникации ОВЦС о позиции Московского Патриархата по эстонскому церковному вопросу в связи с переговорами между делегациями Московского и Константинопольского Патриархатов, прошедшими в Цюрихе 26 марта 2008 года“, Русская Православная Церковь — Официальный сайт Московского Патриархата, 16 мая 2008 г., <http://www.patriarchia.ru/db/text/407840.html> (посећено 14. априла 2020. г.) (ово Саопштење објављено је такође у званичном гласилу Московске Патријаршије *Церковный вестник*, № 10 (383) (мај 2008). Уп. такође Лија Николаевна Пухтель, „Критский собор 2016 года: статус, вопросы экуменизма“, *Рязанский богословский вестник*, № 2 (16) (2017): 101–107: 102.

Држећи као представник Српске Православне Цркве линију супротстављену наместима Цариградске Патријаршије, што је изричито саопштио делегатима окупљеним у Ватопеду, Еп. Николај је опонирајући грчким плановима предложио да се на сабрање поред представника Руске Цркве из Москве позову и јерарси обе руске емигрантске групе — и Митр. Евлогије (Евлогий [Василий Семёнович] Георгиевский, 1868–1946) и Митр. Антоније Храповицки: уп. Александр Мазырин, „К вопросу о русском факторе в срыве Всеправославного собора в 1920–1930-е гг.“, *Государство, религия, церковь в России и за рубежом*, № 1 (34) (2016): 333–357: 341–342. Можда се у овој напетости између Велимировића и цариградске јерархије налазе основи каснијих тензија и неблагонаклоног става јерараха цариградског трона према Еп. Николају с једне стране, и слабије комуникације Велимировића са грчким јерарсима уопште с друге стране.

⁴⁴ Доцнији схиигуман Касијан — уп. Шкаровский, „Свято-Пантелеимоновский монастырь в середине 1920-х — 1945 гг“, 292.

⁴⁵ Схимонах Силуан (Семён Иванович) Антонов, познатији као Св. Силуан Атонски (1866–1938). О Старцу Силуану, уп. Јеромонах Софроније [Сахаров], *Старец Силуан*, Хиландарски путокази, књ. 2 (Света Гора: Манастир Хиландар, 1975). О богословљу Старца Силуана, уп. Митрополит пергамски Јован Зизиулас, „Икуменски Старец Силуан Атонски. Теологија Светога Силуана Атонског“, превео са јелинског јрђ. Максим Васиљевић, *Видослов: саборник Епархије захумско-херцеговачке*, година VIII, бр. 24 [Преображењски број] (2001): 31–40; уп. такође протојереј Георгије Флоровски, „Старец Силуан (1866–1938)“, превео Небојша Ђосовић, *Каленић: издање Шумадијске епархије*, година XXXIII, бр. 1 (205) (2013): 34–35.

⁴⁶ Шкаровский, „Русское монашество Афона и Сербская Православная Церковь в первой половине XX века“, 172. Уп. такође Михаил Витальевич Шкаровский, „Связи

Слика 4. Представници помесних Православних Цркава на конференцији одржаној у манастиру Ватопед на Светој Гори у јуну 1930. године; други здесна на лево седи Епископ охридски Николај Велимировић (извор: Gojko Subotić, Kostas Mygdalis, Evangelos Hekimoglou, Kostis Antoniadis et al., † *Athos † The Holy Mountain: An Exhibition of Photographs and Engravings*. Belgrade City Museum, 19 August — 11 September 2016 [Exhibition Catalogue], translated by W. J. Lillie (Belgrade: Belgrade City Museum — Serbian National Committee for Byzantine Studies, 2016), 27).

Photograph 4. Delegates of the Orthodox Churches at the Conference held at the Vatopedi Monastery on Mount Athos in June 1930; sitting second from right to left is Bishop Nikolai of Ochrid (source: Gojko Subotić, Kostas Mygdalis, Evangelos Hekimoglou, Kostis Antoniadis et. al., † *Athos † The Holy Mountain: An Exhibition of Photographs and Engravings*. Belgrade City Museum, 19 August — 11 September 2016 [Exhibition Catalogue], translated by W. J. Lillie (Belgrade: Belgrade City Museum — Serbian National Committee for Byzantine Studies, 2016), 27).

Наведена сведочанства уклапају се у слику коју је сачувао Еп. шабачко–ваљевски Јован Велимировић, који је сећајући се свога знаменитог стрица Еп. Николаја о његовим честим боравцима на Светој Гори и добрим односима са тамошњим монаштвом записао следеће:

руског монашества Афона и Србској Православној Церкви в 1920-е — 1930-е гг.“, *Рязанский богословский вестник*, № 1 (13) (2016): 28–41: 37.

„Сваке године је Владика посећивао Свету Гору и у њој се задржавао најмање по месец дана. За време боравка у Светој Гори, Владика Николај је обилазио не само све манастире, него и све пештернике и испоснике по разним деловима Свете Горе. Са многим пустињацима је проводио по читаве ноћи у молитви, читању и разговорима. Враћао се из Свете Горе са читавим свескама исписа из разговора са пустињацима. То му је било велико духовно искуство, које је из године у годину гомилао и користио при писању књига и у беседама, а сам се увежбавао у молитвама и подвигу. Све тада познате пустињаке на Светој Гори је познавао и радо приман од њих на разговор, премда су они били доста неповерљиви и нерадо ступали у разговоре... Владика је познавао све велике и познате духовнике тога времена, па и старца Силуана, једнога великога Руса о коме је написана и читава књига.“⁴⁷

У литератури се срећу напомене о важном утицају који је на богословље и духовност Еп. Николаја имала Света Гора.⁴⁸ Свету Гору и светогорце Велимировић помиње у својим делима из различитих периода свога стваралаштва — нпр. у *Мислима о добру и о злу*,⁴⁹ *Мисионарским писмима*,⁵⁰ *Емануилу*,⁵¹ *Жетвама Господњим*,⁵²

⁴⁷ Уп. „Сећања Еп. Јована Велимировића на Епископа Николаја“, СД, I, 631. Уп. такође Јанковић, *Епископ Николај*, књ. I, 179.

⁴⁸ Уп. нпр. Јеромонах Атанасије Јевтић, „Владика Николај (1880–1956)“, *Глас Цркве*, година 14/II, бр. 2 [Васкршњи број] (1986): 45–52: 46–47; Протосинђел Артемије [Радосављевић], игуман црноречки, *Нови Златоуст: Владика Николај 1880 † 1956 [тридесетогодишњи спомен]*, ур. Јеромонах Атанасије Јевтић (Београд: А. Јевтић, 1986), 13; уп. такође Јанковић, *Епископ Николај*, књ. I, 179; Митрополит црногорско-приморски Амфилохије [Радовић], „Богочовјечански етос Владике Николаја“, у *Свети Владика Николај Охридски и Жички: текстови и сведочења, симпозион*, ур. Еп. Атанасије Јевтић (Краљево: Епархија Жичка — Свети манастир Жича, 2003), 504–511: 505; Љубомир Ранковић, *Свети Владика Николај: животи и дело* (Шабац: Глас Цркве, 2013), 89–90.

⁴⁹ Уп. Епископ охридски Николај [Велимировић], *Мисли о добру и злу* (Београд: Полет, 1923) [= СД, IV, 491–585: 552].

⁵⁰ Уп. нпр. Епископ Николај [Велимировић], „62. писмо. Монаху светогорцу: О заштитници Свете Горе“, *Мисионарска писма*, год. II, бр. 9 (септембар 1933): 137–139 [= СД, VIII, 77–78]; Епископ Николај [Велимировић], „257. писмо. Једном Светогорцу: О општежићу“, *Мисионарска писма*, год. III, бр. 7–8 (јул–август 1934): 110–111 [= СД, VIII, 267] итд.

⁵¹ Уп. „Повест о једној светогорској икони“ и „Повест о појави ангела и о помазању“, у Еп. Николај [Велимировић], *Емануил: шајне неба и земље. Чудесни доживљаји из оба света* (Краљево: Манастир Жича — Жичка еванђелска делатност, 1937) [= СД, V, 367–443: 411, 431–432].

⁵² Уп. Епископ Николај [Велимировић], *Жетве Господње. Од почетка до нашег времена и до краја*, Књижевни додаток календару „Свечаник“, књ. 2 (München: Logos,

Слика 5. Светогорски Старац Силуан, званично прибројан лику Светих 1987. године; фотографија из 1930-их година (извор: „Silouan the Athonite“, OrthodoxWiki, last edited on November 23, 2012, [https://orthodoxwiki.org/Silouan the Athonite](https://orthodoxwiki.org/Silouan_the_Athonite) (посећено 29. априла 2020. г.)).

Photograph 5. Elder Silouan of Mount Athos, officially recognized as a saint in 1987; a photograph taken in 1930s (source: „Silouan the Athonite“, OrthodoxWiki, last edited on November 23, 2012, accessed April 29, 2020, [https://orthodoxwiki.org/Silouan the Athonite](https://orthodoxwiki.org/Silouan_the_Athonite)).

Дивану⁵³ итд., а Света Гора помиње се такође и у неким делима која су објављена постхумно, одн. у распону од две деценије после Велимировићевог упокојења па надаље (мислимо на дела *Индијска писма*, *Теодул*, *Српски народ као Теодул* итд.). Истраживачи стваралаштва Владике Николаја с друге стране оценили су да је светогорско искуство надахнуло његова дела, попут *Молишва на језеру* и *Охридској пролоја*, као и да је познанство са светогорским Старцем Силуаном оставило нарочито позитивне последице на израз и духовност Еп. Николаја.⁵⁴ Ово отворено тврди и сам Епископ Николај.

1952); књига је објављена истовремено и на руском, а 1953. године објављено је измењено издање: Епископ Николај [Велимировић], *Житије Господње: од почетка до нашеј времена и до краја*, 2. попуњено издање, Библиотека „Свечаник“, књ. 9 ([Њујорк —] München: Logos, 1953) [= СД, XII, 205–244: 235] (поглавље „Шесте жетве“).

⁵³ Уп. Епископ Николај [Велимировић], *Диван: наука о чудесима*, Библиотека „Свечаник“, књ. 6 ([Њујорк —] München: Logos, 1953) [= СД, XII, 101–204: 176] (поглавље „Јовањски стослов о чудесима“, 95 и 96).

⁵⁴ Уп. нпр. Мирјана Влајислављевић, „Дух Србије изнад Истока и Запада“, у *Владика Николај у свом и нашем времену*, Библиотека Софија, ур. Митар Миљановић (Србиње: Митрополија дабробосанска — Универзитет у Сарајеву Републике Српске, 1997), 116–119: 117; Радован Биговић, *Од Свечовека до Бојочовека: хришћанска философија Владике Николаја Велимировића* (Београд: Рашка школа, 1998), 53; Епископ

3. Духовно сродство Еп. Николаја и знаменитих руских светогораца

Николај и Силуан Атонски били су од раније познаници и пријатељи, и када је 30. априла 1934. г. Епископ Николај служио Литургију у Старом Русику на Светој Гори, на службу је дошао и старац Силуан, са којим је Вл. Николај желео да се види и да се поздрави са њим пре повратка у Краљевину Југославију.⁵⁵ О Св. Силуану Атонском Николај је касније, осврћући се на књигу о. Софронија, записао следеће:

„Старац Силуан је био и мој учитељ... О Богу је говорио са чаробним одушевљењем, присношћу и блискошћу, онако како би говорио о пријатељу. ‘Ја знам Бога. Он је љубазан, благ, услужан’, рекао би старац Силуан...

Ја мислим да би текстове оца Силуана требало ставити у уџбенике психологије, ако ни за шта друго а оно као потврду о једном духовном борцу XX века, и као потврду истинитости свега што су прослављени црквени оци учили и писали. Постоји нешто ново и у поукама и у животу оца Силуана. На пример, Христово упозорење које је он чуо: ‘Држи свој ум у аду и не очајавај’, представља један савет и опомену против охолости.

Ја лично никад раније нисам чуо те речи. Велика је и друга изрека: ‘Љубав је изнад разумевања’. То је било свакодневно и основно Силуаново учење. Његова љубав са сузним молитвама праштала је грех грешнима, поправљала злотворе, охрабривала клонуле, лечила болесне и стишавала олује...“⁵⁶

рашко-призренски Артемије [Радосављевић], „Владика Николај као духовник (његов рад са монашством и богомољцима)“, *Свети Кнез Лазар: часопис за духовни преобраћеник*, година IX, бр. 4 [36] (2001): 179–183: 180.

⁵⁵ Шкаровский, „Русское монашество Афона и Сербская Православная Церковь в первой половине XX века“, 173. Уп. такође Макарий Макиенко, ред., *История Русского Свято-Пантелеимонова монастыря на Афоне от 1912 до 2015 года*, Серия: Русский Афон XIX–XX, Т. 6 (Святая Гора Афон: Свято-Пантелеимонов монастырь, 2015), 323.

⁵⁶ Николај Велимировић, „Старац Силуан /Од јеромонаха Софронија/“, СД, XIII, 560–561. Велимировић је раније написао и некролог поводом упокојења старца Силуана. Према С. Сахарову, некролог је објављен под насловом „Човек велике љубави“ (за одломак види Софроний Сахаров, *Преподобный Силуан Афонский*, 3-е изд. (Сергиев Посад: Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 2011), 279–280; превод на српски: Архимандрит Софронije [Сахаров], *Старац Силуан*, прев. хиландарски монаси — допуна и исправка превода Родољуб Лазић, 3. издање, Библиотека „Хиландарски преводи“, књ. 11 (Света Гора: Манастир Хиландар, 1998), 219–220). Није извесно на који некролог мисли Саха-

За Силуана је Велимировић још сведочио да су га Срби нарочито волели, посебно хиландарски монаси, који су у њему видели духовног оца.⁵⁷ Велимировић је записао како му је свети старац много духовно помогао, те да му је много значило што је осећао да се Силуан моли за њега, и да је гледао да га види сваки пут када би се нашао на Светој Гори.⁵⁸ Силуанове поуке о страдању руског народа и прогону Цркве од бољшевика у Русији по Божијем допуштењу — ради будућих добара — на Николаја су оставиле дубок утисак.⁵⁹ Николајевих вишекратних посета старцу Силуану и блискости двојице светитеља сећао се Архимандрит Софроније Сахаров,⁶⁰ биограф Силуана Атонског и приређивач његових поука.⁶¹ Пре него што је Софроније постао Силуанов ученик,

ров, пошто је наслов прилога објављеног у *Мисионару* другачији; у сваком случају, текст одговара следећем некрологу из Велимировићевог пера: „† Упокој Господе! † Монах Силуан“, *Мисионар*, год. VII, бр. 10 (октобар 1938): 3–4 [= СД, IX, 496–497].

⁵⁷ Уп. Велимировић, „† Упокој Господе! † Монах Силуан“, СД, IX, 497; уп. такође Святой Николай Сербский (Велимирович), „Памяти старца Силуана Афонского (Некролог)“, у Святой Николай Сербский (Велимирович), *Кассиана. Повесть о христианской любви. Статьи. Проповеди*, перевод с сербского монахини Пелагии (Шермет), издание 2-е (Санкт-Петербург: Искусство России, 2011), 158–164: 162–163.

⁵⁸ Уп. СД, IX, 497; уп. такође Велимирович, „Памяти старца Силуана“, 163. Поред тога што је Велимировић сматрао Силуанове молитве нарочитим благословом, мисао Старца Силуана изгледа да је утицала и на обликовање одређених богословских увида Владике Николаја — рецимо његовог поимања греха као промашаја космичких размера које налазимо у *Охридском њролоју*: уп. „Расуђивање“ за 4/17. фебруар, у Николај [Велимировић], епископ охридски, *Охридски њролој: љавославна верска чићанка* (ПНХЗ, 1928) (2. издање: Ниш: Штампарија „Св. Цар Константин“, 1928) [= СД, VII, 133]; уп. такође Јеромонах Максим Васиљевић, „Хагиограф Николај — савремени мистагог светости: теологија светости у хагиографским делима Епископа Николаја Охридског и Жичког“, у *Свети Владика Николај Охридски и Жички: текстови и сведочења, симџосион*, ур. Еп. Атанасије Јевтић (Краљево: Епархија Жичка — Свети манастир Жича, 2003), 405–425: 419.

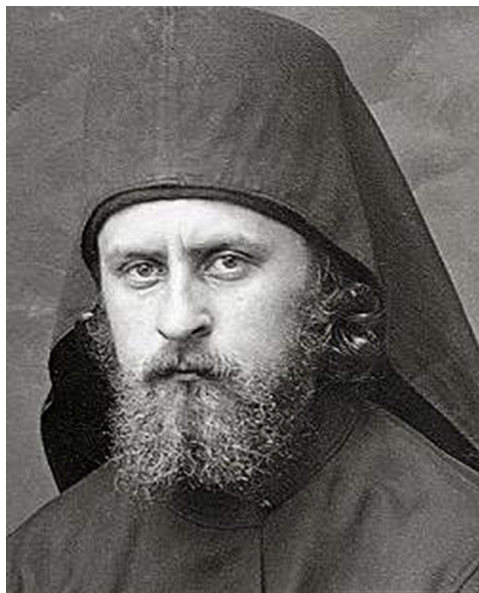
Прота Радован Биговић изнео је претпоставку да су Николајеве белешке настале током Велимировићевих посета Светој Гори и његових сусрета са Старцем Силуаном и другим светогорским старцима (записане у свескама које помиње Еп. Јован Велимировић) интегрисане у расуђивања и беседе *Охридског њролоја*: уп. Биговић, *Од Свечовека до Бојочовека*, 39.

⁵⁹ Уп. СД, IX, 497; уп. такође Велимирович, „Памяти старца Силуана“, 163–164.

⁶⁰ Архимандрит Софроний (Сергей Семёнович) Сахаров, у литератури на српском познат као Архимандрит Софроније (1896–1993).

⁶¹ Уп. Сахаров, *Преподобный Силуан Афонский*, 279–280, где се помиње један од сусрета Велимировића и Силуана. Сахаров се сећао и других детаља — у литератури је забележен његов спомен на целодневне шетње Велимировића и Силуана, њиховог доласка пешке до Старог Русика 1930. године (на рукоположење монаха Софронија за јерођакона) итд. — уп. Seraphim Storheim et al. (eds.), „Saint Nikolaj (Velimirovic)“, Canadian Orthodox History Project, last modified on 16 January 2020, [https://orthodoxcanada.ca/Saint_Nikolaj_\(Velimirovic\)](https://orthodoxcanada.ca/Saint_Nikolaj_(Velimirovic)) (посећено 12. марта 2020. г.).

Слика 6. Светопантелејмоновски монах Софроније, доцније архимандрит, прибројан лику Светих 2019. године; фотографија из око 1927. године (извор: „Sophrony (Sakharov)“, Alchetron: Free Social Encyclopedia for the World, Updated on March 04, 2018, [https://alchetron.com/Sophrony-\(Sakharov\)#-](https://alchetron.com/Sophrony-(Sakharov)#-) (посећено 29. априла 2020. г.)).

Photograph 6. Monk Sophrony of Saint Panteleimon's Monastery, later Archimandrite, officially recognized as a saint in 2019; a photograph taken around 1927 (source: „Sophrony (Sakharov)“, Alchetron: Free Social Encyclopedia for the World, Updated on March 04, 2018, accessed April 29, 2020, [https://alchetron.com/Sophrony-\(Sakharov\)#-](https://alchetron.com/Sophrony-(Sakharov)#-)).

Велимировић је 30. априла 1930. године Сахарова рукоположио за јерођакона,⁶² а према неким тврдњама и за јеромонаха 1941. године.⁶³

Интересантно је сећање Сахарова на ситуацију у којој се старац Силуан постидео пред Велимировићем — наиме, током једне од посета Еп. Николаја светопантелејмоновској светогорској обитељи, на послушању у манастирској књижари налазио се монах Силуан. Велимировић је свратио у књижару и купио неку литературу, а монах Силуан му је помогао да књиге које је узео спакује у торбу, додајући му их једну по једну. Када му је додао књигу са духовним беседама Макарија Великог, Силуан је прокоментарисао: „Ево великог оца. Његове беседе пуне су благодати.“ А Епископ Николај је одговорио: „И данас има отаца равних Светом Макарију.“ Силуану је било непријатно јер је схватио да је Велимировић мислио на њега (уп. Storheim, „Saint Nikolaj“).

⁶² Уп. Андрей Курлыков, „Кризис русског монашества на Афоне в начале XX века“, *Рязанский богословский вестник*, № 1 (13) (2016): 8–27: 22. Велимировић се можда том приликом за извесно време задржао на Светој Гори, будући да је исте 1930. године у јуну учествовао и на Предсаборској конференцији Православних Црква одржаној у манастиру Ватопеду (уп. Епископ Артемије [Радосављевић], „Животопис Светог Владике Николаја Охридског и Жичког“, у *Свети владика Николај Охридски и Жички: шекстори и сведочења, симјосион*, ур. Епископ б. захумско-херцеговачки и приморски Атанасије [Јевтић] (Краљево: Епархија Жичка — Свети манастир Жича, 2003), 329–340: 334), но то могу бити две одвојене Велимировићеве посете Св. Гори, будући да је ова конференција одржана од 8. до 25. јуна 1930. г. (уп. Радић, *Војислав Јанић*, 110).

⁶³ Уп. Maria Chiara Giorda and Ioan Cozma, „Beyond Gender: Reflections on a Contemporary Case of Double Monastery in Orthodox Monasticism — St. John the Baptist Monastery of Essex in England“, *Religions: An Open Access Journal by Multidisciplinary Digital Pu-*

Силуан није био једини руски светогорац са којим је Велимировић неговао дубоке везе. Сачувана су одређена Велимировићева писма која је он слао светопантелејмоновским иноцима — своме духовном чаду јеросхимонаху Сергију (Сергий [Сергей Николаевич] Тютин, 1869–1942),⁶⁴ те намеснику Јоаникију;⁶⁵ у другом писму Николај помиње поименце неке руске светогорске оце које извесно време није видео, додајући како је неке од њих имао прилике да среће у Београду, попут о. Кирика (Кирик [Константин Никифорович] Максимов, 1864–1938)⁶⁶ и о. Касијана (вероватно је ово Касијан Корепанов, мада је могуће да је у питању Касијан Безобразов,⁶⁷

blishing Institute, Vol. 10, Issue 8 (2019): 453, 1–19: 3, <https://doi.org/10.3390/rel10080453> — прештампано и у књизи: Greg Peters, ed., *Exploring the Future of Christian Monasticisms*, Printed Edition of the Special Issue Published in *Religions* (Basel — Beijing — Wuhan — Barcelona — Belgrade: Multidisciplinary Digital Publishing Institute [MDPI], 2020), 48–66: 50, <https://doi.org/10.3390/books978-3-03928-025-4>. Међутим, ову другу тврдњу требало би узети са резервом, будући да се у литератури среће другачији податак — како је Софроније рукоположен у светогорском манастиру Светог Павла (уп. Максим Егер, „Архимандрит Софроније — монах у свету и за свет“, у Архимандрит Софроније [Сахаров], *О молишви: збирка чланака, превели хиландарски монаси, Хиландарски преводи*, књ. 15 (Света Гора Атонска: Манастир Хиландар, 1995), 7–18: 13), где Велимировић тешко да је био 1941. године, и како је старца Софронија за јеромонаха 1941. године рукоположио Митрополит милетополски Јеротеј (Metropolitan Hierotheos of Militoupolis = Μητροπολίτης Ιερόθεος (Ιωάννης) Παχόπουλος, 1874–1956) — уп. Monk Moses the Athonite, “Elder Sophrony (Sakharov) of Essex († 1993),” *Bulletin of Saints Constantine & Helen Greek Orthodox Church of Washington, DC*, Fifth Sunday of Luke (November 3, 2019): 26.

⁶⁴ Написано 15. марта 1933. г. у манастиру Хиландар; писмо је објављено у Макариј Макиенко (ред.), *Письма выдающихся церковных и светских деятелей России старцам Русского Свято-Пантелеимонова монастыря на Афоне*, Серия: Русский Афон XIX–XX, Т. 10 (Святая гора Афон: Свято-Пантелеимонов монастырь, 2015), 732–733. У писму се Еп. Николај између осталог захваљује светопантелејмоновским монасима на братској љубави, с тугом коментаришући како га Грци гоне да напусти светогорско тло; у истом писму он се захваљује поименце игуману Мисаилу, као и оцу Јосифу који га је сачекао у Дафни.

⁶⁵ Иоанникий (Иван Григорьевич) Кутырев (1875–1937); јеросхимонах Јоаникије је 1929. године боравио у Краљевини СХС, скупљајући помоћ за манастир (уп. Макиенко, *Монахологий*, 51).

⁶⁶ Схиархимандрит Кирик Максимов једна од кључних личности из историје руског светогорског монаштва 20. века (уп. В[алерий]. И[ванович]. Пирогов, „Иноки, старцы, игумены Русика — святые, преподобные и подвижники благочестия“, *Афонское наследие / The Athonite Heritage*, Выпуск 3–4 (2016): 229–234: 232). Више пута је долазио у Србију, и од 1931. г., када је донео иконе за руску Иверску капелу у Београду, остао је у Србији, где га је Патријарх српски Варнава (Росић, 1880–1937) поставио за духовника београдског свештенства; упокојио се у Панчеву (уп. Макиенко, *Монахологий*, 15). Сахрањен је крај руске Иверске капеле на београдском Новом Гробљу.

⁶⁷ Кассиан (Сергей Сергеевич) Безобразов (1892–1965), 1947. године хиротонисан за епископа катанијског РЗЦ (уп. Макиенко, *Монахологий*, 10–11). Сергеј

познатији постриженик светопантелејмоновске обитељи и још један Велимировићев пријатељ).⁶⁸

Но упркос географској удаљености (а такође и упркос проблемима са грчким црквеним властима), духовне везе руских светогораца и Николаја Велимировића неговане су у континуитету у одређеној мери, и како је Велимировић посеђивао светогорце на Атосу тако су и они посеђивали њега у Краљевини СХС односно Југославији, где је Еп. Николај рукоположио неке од светопантелејмоновских монаха — током 1937. године рукоположио је о. Андреја⁶⁹ у јеромонаха, а о. Гаврила⁷⁰ у јерођакона.⁷¹

У сваком случају, Велимировићева делатност уклапала се у општу оновремену друштвену климу, благонаклону према Русима уопште а тако и према руским светогорцима. Наиме, како је већ поменуто, Српска Црква и Краљевина СХС (потом Југославија) пружале су духовну и материјалну помоћ руским светогорским обитељама све до

(касније Касијан) Безобразов, који је иначе био једна од кључних личности Руског студентског хришћанског покрета (Русское студенческое христианское движение — РСХД) — важне руске организације младих која је своје темеље успоставила у Краљевини СХС, односно у руским кружоцима из 1920-их година, а касније имала веома плодну делатност у емиграцији, упознао се са Велимировићем 1923. године: уп. А[лексей Николаевич]. Емельянов, „Афонские письма архимандрита Кассиана (Безобразова)“, *Вестник Православного Свято-Тихоновского гуманитарного университета. Серия II: История. История Русской Православной Церкви*, Вып. II:3 (52) (2013): 81–125: 82–83.

⁶⁸ Друго писмо написано је јануара 1937. г., а објављено у Макиенко, *Письма выдающихся церковных и светских деятелей России старцам Русского Свято-Пантелеимонова монастыря на Афоне*, 733–734. У овом писму, које је одговор на божићну честитку намесника Јоаникија, Епископ Николај жали што већ шест година није видео неке монахе из манастира Св. Пантелејмона („Вот уже 6 лет как я не видал тех милых лиц“), те шаљући поздраве и благослове поименце помиње неколицину светопантелејмоновских инокa: игумана Мисаила, о. Јосифа, о. Пинуфрија, о. Силуана, о. Нектарија (из Горњег Русика), о. Христодула, о. Теофана (са Каруље), о. Наума, архиђакона Кирика, те о. Петра из Дафне и о. Андреја који се некада налазио у Солуну, као и о. Неарха.

⁶⁹ Иеросхимонах Андрей (Андрей Моисеевич) Шур (1868–1943). Вл. Николај га је рукоположио за јеромонаха 22. јула 1937. г. (уп. Макиенко, *Монахологии*, 53–54).

⁷⁰ Схиархимандрит Гавриил (Георгий Васильевич) Легач (1901–1977), који је имао добре односе са српским црквеним великодостојницима (уп. Макарий Макиенко (ред.), *Русский Афонский Отечникъ. Избранныя жизнеописания русских старцевъ и подвижниковъ, жившихъ на Афонтъ въ XIX–XX вѣкахъ*, Серия: Русский Афон XIX–XX, Томъ 1 (Святая Гора Афонъ: Свято-Пантелеимонов монастырь, 2012), 504–506).

⁷¹ Шкаровский, „Русское монашество Афона и Сербская Православная Церковь в первой половине XX века“, 173. Велимировић је о. Гаврила рукоположио за јерођакона 22. јула 1937. г. (уп. Макиенко, *Русский Афонский Отечникъ*, 504).

Слика 7. Монах Василије (Кривошеин) и јерођакон Софроније (Сахаров — ког је рукоположио Еп. Николај), који ће доцније постати познатији као Архимандрит Софроније; фотографија са Свете Горе из 1933. године (извор: „Афон / Athos“, Архиепископ Василий (Кривошеин), 1900–1985 / Monseigneur Basile Krivochéine, <http://basilekrivocheine.org/photos/athos/> (посећено 29. априла 2020. г.)).

Photograph 7. Monk Basil (Krivoshein), and Hierodeacon Sophrony (Sakharov — ordained to deaconate by Bishop Nikolai Velimirovich), who later became the Archimandrite Sophrony; a photograph taken on Mount Athos in 1933 (source: „Афон / Athos“, Архиепископ Василий (Кривошеин), 1900–1985 / Monseigneur Basile Krivochéine, accessed April 29, 2020, <http://basilekrivocheine.org/photos/athos/>).

почетка 2. светског рата,⁷² а оваква подршка коју су руски светогорци уживали код српских црквених и световних власти била је веома значајна и кључна да се лоша ситуација у којој се нашло руско монаштво на Светој Гори поправи и преокрене.⁷³

4. У периоду после 2. светског рата

И у периоду после 2. светског рата, када је Велимировић свој живот наставио у Америци, и нешто касније се запослио као предавач у руској Семинарији Св. Тихона, он је на одређени начин одржавао везе са Светом Гором; сачувана су нека његова писма светогорским монасима из овог периода.⁷⁴ После 2. светског рата Еп. Николај није био у прилици да по-

⁷² М[ихаил]. В[итальевич]. Шкаровский, „Экономическая деятельность и материальное положение русского Свято-Пантелеймоновского монастыря на Афоне в 1910–1930-х гг.“, *Вестник церковной истории*, № 1–2 (53–54) (2019): 228–262: 248–256.

⁷³ Уп. Шкаровский, „Экономическая деятельность“, 248.

⁷⁴ „Моја душа чезне за Светом Гором, али нека буде воља Божија. Мора бити како Он хоће а не ја“ — каже Владика Николај у писму које је хиландарском монаху о. Ни-

ходи Свету Гору, али је успомену на светогорска искуства и на сусрете са светогорским оцима Владика Николај брижљиво чувао, као што видимо из његовог писма В. А. Мајевском (Владислав (Владимир) Альбинович Маевский, 1893–1975). Наиме, Мајевски је 1950. године објавио књигу о Светој Гори.⁷⁵ Прочитавши ову књигу, Епископ Николај му пише:

„Као магичар тако сте Ви оживели све моје успомене о Светој Гори, у којој сам и имао срећу да будем много пута. Повратили сте ми у сећање као у једном сликовитом филму много мојих милих познаника и духовника: милога монаха Петра, што ме је увек дочекивао у Дафни, мудрога Мисаила, практичнога Јоаникија, о. Сергија (кога сам ја рукоположио за јеромонаха), великога о. Митрофана, добродушног архимандрита Јована Илинскога, славног Теодосија пустиножитеља и прочих, и прочих. Ваша књига као да је кистом уметника сликана а не пером књижевника писана. Чудесни портрети људи, необичних људи, и јарке слике несравњиве Свете Горе, највеће духовне академије православног света кроз хиљаду година.“⁷⁶

Када је 1952. године Велимировић походио Велику Британију, ради освећења Цркве Св. Саве у Лондону, из Париза је да би видео Епископа Николаја дошао о. Софроније Сахаров, који је тих година у француској престоници са В. Лоским (Владимир Николаевич Лосский, 1903–1958) уређивао часопис Западноевропског егзархата.⁷⁷ Како тврди Сторхејм, Сахаров се овом приликом са Велимировићем консултовао у вези са учењем Старца Силуана. Наиме, у то време Сахаров је већ био објавио своју књигу *Штарац Силуан*: он је желео да сазна какво је Велимировићево мишљење о његовој књизи, будући да је од Архм. Јустина Поповића Сахаров чуо како су списи Ст. Силуана попут списка Св. Симеона Новог Богослова. Када је Еп. Николај чуо ово, отђутао је и потом рекао: „Не, не. Он је узвишенији. Његова реч је исцељујућа.“⁷⁸

Светогорске везе Епископа Николаја биле су предмет интересовања у руском духовном подручју и пре и после његовог упокојења — између

канору (Никанор [Никола] Савић, 1902–1990) написао недељу дана пре свог упокојења, 10. марта 1956. године (уп. СД, XIII, 780–781).

⁷⁵ Вл[адислав]. Маевский, *Афонские рассказы* (Париж, 1950).

⁷⁶ Наведени параграф преписан је из писма које је Вл. Николај послао Мајевском 10. априла 1951. године, и које је сачувано у Хуверовим архивама на Универзитету Станфорд (уп. Hoover Institution Archives, Vladislav Al'bionovich Maevskii papers, Box no. 3, Folder no. 31).

⁷⁷ Уп. Storheim, “Saint Nikolaj”.

⁷⁸ “No, no. He is greater. His word is healing.” — уп. Storheim, “Saint Nikolaj”.

осталогa занимале су на одређени начин још једног познаника Силуана Атонског, протојереја Георгија Флоровског (Георгий Васильевич Флоровский, 1893–1979),⁷⁹ како показује његова преписка са о. Софронијем. Наиме, Флоровски у писму Сахарову од 26. децембра 1953. године јеромонаха Софронија обавештава о Велимировићевом приказу његове књиге о Старцу Силуану објављеном у часопису Академије Св. Владимира,⁸⁰ а неколико година касније, тачније током 1957. и 1958. године Сахаров је Флоровском скренуо пажњу на Николајев текст о Старцу Силуану Атонском,⁸¹ односно на Велимировићево сведочење о овом знаменитом светогорском духовнику.⁸²

Архимандрит Софроније Сахаров је и доцније спомињао Владику Николаја; тако се у својој чувеној књизи о молитви освртао на Николајево поимање појма образовања.⁸³ Када је о празнику Преображења 1990. г. схиигуман Серафим Покровски (Серафим Покровский) у манастиру

⁷⁹ О. Георгије је Силуана лично упознао, и веома је ценио његову духовност и аскетско богословље — уп. нпр. Andrew Blane, *Georges Florovsky: Russian Intellectual and Orthodox Churchman* (Crestwood, NY: St Vladimir's Seminary Press, 1994), 298.

⁸⁰ Уп. Архимандрит Софроний [Сахаров], *Переписка с протоиереем Георгием Флоровским* (Эссекс — Сергиев Посад: Свято-Иоанно-Предтеченский монастырь — Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 2008), 17, нап. 16. Није извесно да ли је у питању следећи приказ: "Staretz Silouan. Archimandrite Sophrony, The Undistorted Image," *St. Vladimir's Seminary Quarterly*, Vol. 1, no. 2 (1953) [нажалост, нисмо били у прилици да консултујемо ову публикацију]. Вероватно је у питању следећи текст: Bishop Nikolai (Velimirovich), formerly of Ochrida and Zitcha, Yugoslavia, "Starec Siluan. By Yeromonah Sofrony. First edition 1948; second 1952. Paris. In Russian, Pp. 207." [= СД, XIII, 558–559].

⁸¹ У писму које му је послао 20. маја 1957. године; уп. [Сахаров], *Перейиска*, 23–24.

⁸² У писму које је написао 25–26. маја 1958. године; уп. [Сахаров], *Перейиска*, 91.

⁸³ „У чему се састоји труд духовника? У брижљивом раду са сваком човеком, како би му помогао да уђе у пределе мира Христовог; како би допринео унутрашњем препороду и преображају људи, благодаћу Светог Духа; како би малодушне охрабрио на подвиг живота према заповестима Господњим. Укратко, његов труд је духовно образовање свих и свакога. 'Образовање' долази од речи образ. Један српски епископ [= Владика Николај Велимировић] је веома лепо писао на ову тему: какав или чији образ се гради у савременој школи? Која од школа зна да је човек створен по образу беспочетног Бога. А Он се појавио на земљи и показао човеку: и ми сада знамо да се истинско образовање састоји у томе да се у потомцима Адама обнови образ Христа који је уништен приликом пада?“ — уп. Архимандрит Софроније [Сахаров], *О молићви: збирка чланака, превели хиландарски монаси, Хиландарски преводи*, књ. 15 (Света Гора Атонска: Манастир Хиландар, 1995), 93. Уп. такође Архимандрит Софроний (Сахаров), *О молитве. Сборник статей*, треће издание (Толшент Найтс (Эссекс) — Сергиев Посад: Свято-Иоанно-Предтеченский монастырь — Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 2010), 127–128.

Велимировић је у више својих дела разрађивао идеју образовања као васпостављања образа Божијег у човеку, рецимо у својим делима *Вера образованих људи* (уп. Епископ охридски Николај [Велимировић], *Вера образованих људи*, Хришћанска библиотека, књ. 1–2 (Београд: Хришћанска библиотека, 1931) [= СД, V, 445–498: 454 и даље]), *Земља Негођија* (Николај Д. Велимировић, *Земља Негођија: једна модерна бајка* (Виндзор, Онт[арио]: Глас канадских Срба, 1950)) [= СД, XII, 9–57: 20, 29, 49]) итд.

Св. Јована у Есексу (у Великој Британији) рукоположен, од старца Софронија добио је поуку коју је Велимировић овоме саопштио 60 година раније — када је рукоположио Сахарова за јерођакона. Наиме, Велимировић је тада Сахарова саветовао да не служи никада Литургију рутински, по навици, већ да се свагда сећа како је Св. Лукијан Антиохијски (око 240–312) у заточеништву Литургију служио на својим грудима.⁸⁴ Ова је поука оставила толики утисак на Софронија да је се сећао дакле читавих 60 година, и у својој дубокој старости.

Сахаров није био једини руски светогорац који се иако се обрео на Западу и даље интересовао за Владику Николаја и његово дело. Још један пријатељ Епископа Николаја, са којим се упознао као млади постриженик светопантелејмоновске обитељи, одржавао је везе са њим и после 2. светског рата. Реч је о Архиепископу Јовану Шаховскоју, који је према својим речима Велимировићева *Мисионарска писма* ценио као ванредно вредна духовна промишљања.⁸⁵

Уз захвалност за духовну поуку и практичан пример, Архиепископ Јован Шаховској у својим делима Велимировића виšekратно помиње.⁸⁶ Како каже Шаховској, он и Велимировић остали су пријатељи до краја Николајевих земаљских дана, срећући се и у Америци. У време када је 1947. године јеромонах Јован Шаховској био старешина парохије Пресвете Богородице у Лос Анђелесу, управо је Велимировић био тај који му је, дошавши до њега, саопштио да ће ускоро бити изабран за епископа.⁸⁷ Шаховској је истицао Велимировићеву узоритост, и хвалио његов

⁸⁴ Уп. Братия Валаамского монастыря, „«Бог один, а пути к Нему разные, и всяк идет своей дорожкой», Валаамъ — официальный сайт Валаамского монастыря, 19.08.2015, <https://valaam.ru/publishing/7585/> (посећено 23. априла 2020. г.).

Претпостављамо да је ову поуку о Софронију могуће сравнити са Николајевим расуђивањем у *Охридском прологу* за 15/28. октобар:

„Свети Лукијан беше у тамници са још неколико ученика својих и других хришћана. Када би уочи Богојављења, он пожели да на тај велики празник хришћански причести се телом и крвљу Христовом, јер знађаше да му предстоји блиска смрт. Видећи жељу срдачну Свога страдалника Бог Свемогући устроји, те неки хришћани дотурише хлеб и вино у тамницу. Када свану Богојављење, позва Лукијан све хришћане у тамници, да стану унаокруг њега. ‘Окружите мене, и будите црква.’ Но немаше у тамници ни стола ни столице, ни камена ни дрвета, на коме би се свршила света литургија. ‘Где ћемо, свети оче, положити хлеб и вино?’ — упиташе Лукијана. А он леже усред њих, и нареди, да хлеб и вино положи на прси његове. ‘На прси моје положите нека буде живи престо живоме Богу!’ И тако се сврши литургија, потпуно чино и молитвено на прсима мученика, и сви се причестише.“ [= СД, VII, 847–848].

⁸⁵ Уп. Шаховској, *Успосиљављање јединства*, 101.

⁸⁶ Уп. Л[юдмила]. Д[митриевна]. Езова, „Князь Дмитрий Шаховский, архиепископ Иоанн Сан-Францисский“, *Россия и современный мир*, № 4 (41) (2003): 196–206; 200–201; уп. такође Екатерина Юрьевна Перова, „Семантические контексты слова «град» в христианском мировосприятии“, *Славистика*, Выпуск XX (2016): 20–26: 25.

⁸⁷ Уп. Шаховској, *Успосиљављање јединства*, 101.

пастирски метод, његов труд са богомољачким покретом, као и његов проповеднички ангажман као модел којем треба подражавати. Архиеп. Јован је посебно био фасциниран Николајевом способношћу да се изражава једноставним речима, и да с друге стране „моби́лише“ и „преобрати“ световну књижевност ради проламања Речи Божије.⁸⁸ Шаховској је био упознат са Велимировићевим стваралаштвом не само из периода његовог деловања у Краљевини Југославији већ и по преласку у Сједињење Државе; тако је у својим делима дао осврт и на један позни спис „великог мислиоца“ и „светле фигуре српског народа“, одн. Еп. Николаја — наиме на *Земљу Негођију* коју је Велимировић објавио 1952. године.⁸⁹

Закључак

У овом раду покушали смо да укажемо на неке везе Епископа Николаја Велимировић и руског светогорског монаштва, на првом месту на његове блиске везе са неким знаменитим руским светогорцима. Питања битнијих и суштинскијих веза, која се тичу размена идеја, богословских утицаја као и утицаја руског светогорског миљеа на духовност Епископа Николаја, и с друге стране — односно у другом смеру — питања узајамног утицаја Еп. Николаја и његовог доприноса светогорском монаштву и руској богословско-духовној баштини уопште остају отворена, чекајући нека будућа истраживања. Можда би истраживање преписке и архивске грађе могло помоћи при расветљавању неких од ових питања и указати на евентуалне додирне тачке и плодотворни сусрет и спој мисли Владике Николаја и руске светогорске духовности, односно руског богословља 20. века.

* * *

Захвалност

Захваљујем се Сари Патон (Sarah Patton) и Дајани Сајкс (Diana Sykes) из Архива Хуверовог института при Универзитету Станфорд у Калифорнији (Hoover Institution Library & Archives, Stanford University) за њихову љубазну помоћ при прикупљању архивске грађе за писање овог рада.

⁸⁸ Уп. Шаховској, *Усвојшављање јединства*, 101–102.

⁸⁹ Уп. Архиепископ Иоанн С. Ф. [Шаховской], „Светлой памяти епископа Николая“, *Новое русское слово: ежедневная газета / Novoye Russkoye Slovo: Russian Daily* [Нью Џорк], воскресенье 17 мая 1964 года (1964); уз некролог Еп. Николају, у дневнику *Ново руско слово* Археп. Јован доноси и одломак из *Земље Негођије* у преводу на руски језик. Уп. такође Архиепископ Иоанн Сан-Франциски (Шаховской), *О тайне человеческой жизни* (Москва: Лодья, 1999), 86–93; уп. такође и Перова, „Семантические контексты слова «град» в христианском мировосприятии“, 25.

* * *

Библиографија

Извори

Примарни извори:

Дела Еп. Николаја, хронолошки сложена:

- [Велимировић], Н[икола]. „Религиозни кризис“. *Хришћански весник: гласило Православне Српске Цркве и свештенства у свим покрајинама српским за дневна питања у Цркви, хришћанску поуку и црквену књижевност*, год. XX, бр. 1 (јануар 1903): 34–38 [= СД, II, 35–38].
- Јевсевије, Архиепископ могиљевски. „О истинитом покајању“. Превод са руског Н[икола]. Д. Велимировић. *Хришћански весник: гласило Православне Српске Цркве и свештенства у свим покрајинама српским за дневна питања у Цркви, хришћанску поуку и црквену књижевност*, год. XXI, бр. 1–2 (јануар–фебруар 1904): 59–63.
- „О опадању вере и морала у Грчкој“. С руског превео Н[икола]. Д. В[елимировић]. *Хришћански весник: гласило Православне Српске Цркве и свештенства у свим покрајинама српским за дневна питања у Цркви, хришћанску поуку и црквену књижевност*, год. XXII, бр. 5 (мај 1905): 154–158.
- Велимировић, Ник[олај]. „Ниче и Достојевски“. *Дело: лист за науку, књижевност и друштвени живот*, година седамнаеста, књ. 62 (1912): 207–214, 348–355 [= СД, II, 559–575].
- [Велимировић], Епископ охридски Николај. *Мисли о добру и злу*. Београд: Полет, 1923. [= СД, IV, 491–585].
- Свети Серафим Саровски. *Циљ хришћанског живота или суштина хришћанства*. Превео Епископ охридски Николај [Велимировић], Библиотека Хришћанског живота, књ. 8. Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1924.
- [Велимировић], Николај, епископ охридски. *Охридски пророк: православна верска чињанка*. ПНХЗ, 1928. 2. издање: Ниш: Штампарија „Св. Цар Константин“, 1928. [= СД, VII].
- [Велимировић], Епископ охридски Николај. *Вера образованих људи*, Хришћанска библиотека, књ. 1–2. Београд: Хришћанска библиотека, 1931. [= СД, V, 445–498].
- [Велимировић], Епископ охридско-битолски Николај. „Извештај о стању у Хиландару“ (од 18/31. марта 1933. године). У Милан Д. Јанковић, *Епископ Николај: Живот, мисао и дело*, књига III, 100–106. Шабац: Епархија шабачко-ваљевска, 2003.

- [Велимировић], Епископ Николај. „62. писмо. Монаху светогорцу: О заштитници Свете Горе“. *Мисионарска писма*, год. II, бр. 9 (септембар 1933): 137–139 [= СД, VIII, 77–78].
- [Велимировић], Епископ Николај. „257. писмо. Једном Светогорцу: О општежићу“. *Мисионарска писма*, год. III, бр. 7–8 (јул–август 1934): 110–111 [= СД, VIII, 267].
- [Велимировичъ], Епископъ Николай Охридский. *Святой равноапостольный князь Владимиръ*. Берлинъ: Приходъ Св. кн. Владимира, 1935.
- [Велимировичъ], Епископъ Николай Охридский. *Миссионерскія письма о духовной жизни*, Библиотека православного миросозерцанія. Берлинъ: „За Церковь“, 1935.
- Свети Серафим Саровски. *Циљ хришћанској живоїи*. У Мали мисионар: *бесїлаїни догаїак Мисионарских писма*, бр. 34 [Свети Серафим Саровски, *Циљ хришћанској живоїи*] [Превео Епископ охридски Николај Велимировић] (децембар 1936)].
- [Велимировић], Еп. Николај. *Емануил: таїне неба и земље. Чудесни доживљаји из оба свѣта*. Краљево: Манастир Жича — Жичка еванђелска делатност, 1937. [= СД, V, 367–443].
- [Велимировић], Епископ Николај. „† Упокој Господе! † Монах Силуан“. *Мисионар*, год. VII, бр. 10 (октобар 1938): 3–4 [= СД, IX, 496–497].
- Велимировић, Николај. „Старац Силуан“. СД, XIII, 560–561.
- [Велимировић], Еп. Николај. „Христе, дођи у Азију“. *Жички благовесник: орїан Свешћеничкој удружења Жичке еїархије*, год. XXII, бр. 10 (октобар 1940): 2–8 [= СД, X, 59–63].
- [Велимировичъ], Епископъ Николай. *Война и Библия*, Библиотека православного миросозерцанія. [Нови Сад:] Изд. Православно-миссионерскаго объединенія „За Церковь“, 1940.
- [Велимировић], Епископ Николај. *Жетїве Госїодње. Од їочетїка до нашеї времена и до краја*, Књижевни додатак календару „Свечаник“, књ. 2. München: Logos, 1952.
- [Велимировић], Епископ Николај. *Жетїве Госїодње: од їочетїка до нашеї времена и до краја*, 2. попуњено издање, Библиотека „Свечаник“, књ. 9. [Њујорк —] München: Logos, 1953. [= СД, XII, 205–244].
- [Велимировић], Епископ Николај. *Диван: наука о чудесима*, Библиотека „Свечаник“, књ. 6. [Њујорк —] München: Logos, 1953. [= СД, XII, 101–204].
- Velimirovich, Bishop Nicholai, formerly of Ochrida and Zitcha, Yugoslavia. “Starec Siluan. By Yeromonah Sofrony. First edition 1948; second 1952. Paris. In Russian, Pp. 207.” [= СД, XIII, 558–559].
- Велимировић, Николај. „Старац Силуан /Од јеромонаха Софронија/“, СД, XIII, 560–561.

- „Решење Архијерејског Сабора о другом свештеничком браку“. *Прејлед Цркве Ејархије жичке*, година II, бр. 6 (јун 1920): 169–170.
- „Други брак свештеника“. *Срјска Црква: часојис за црквени живоји*, година II, бр. 3 (јуни 1920): 136–137.
- „Мисија Епископа Николаја“. *Гласник: службени листи Уједињене Срјске Православне Цркве*, година I, бр. 1 (1/14. јул 1920): 16.
- „Постављени“. *Прејлед Цркве Ејархије жичке*, год. II, бр. 7–8 (јул–август 1920): 199.
- „Руски калуђери“. *Прејлед Цркве Ејархије жичке*, год. II, бр. 7–8 (јул–август 1920): 244.
- „Отворен манастир“. *Прејлед Цркве Ејархије жичке*, год. II, бр. 9–12 (септембар–децембар 1920): 259.
- „Централни одбор за помоћ браћи Русима: Њег. Преосвештенству Николају, Епископу жичком“. *Прејлед Цркве Ејархије жичке*, год. II, бр. 9–12 (септембар–децембар 1920): 269–271.
- „Премештаји“. *Прејлед Цркве Ејархије жичке*, год. III, бр. 1 (јануар 1921): 3.
- „Обновљење манастира Јовања“. *Прејлед Цркве Ејархије жичке*, год. III, бр. 1 (јануар 1921): 4.
- „Одликовања“. *Прејлед Цркве Ејархије жичке*, год. III, бр. 1 (јануар 1921): 16.
- „Одликовања“. *Прејлед Цркве Ејархије жичке*, год. III, бр. 2 (фебруар 1921): 31–32.
- Миливојевић, Драгољуб, суплент. „Манастир Хилендар и Света Гора“. *Хришћанска заједница: орјан Народне хришћанске заједнице*, година III, бр. 4 (април 1925): 1–16.
- „Поновни поход за Свету Гору“, *Хришћанска заједница: орјан Народне хришћанске заједнице*, година III, бр. 5–6 (мај–јун 1925): [K2 (= покорица часописа)].
- „Светогорске вести“. *Православна хришћанска заједница: орјан Народне хришћанске заједнице*, година IV, бр. 1 (јануар 1926): [K2 (= покорица часописа)].
- „Поклонички поход за Св. Гору“. *Православна хришћанска заједница: орјан Народне хришћанске заједнице*, година IV, бр. 1 (јануар 1926): 22.
- „Светогорске вести“. *Светјогорске вестји*, № 1 (1926): 4.
- Светјогорске вестји: ѿвремени бесјлајни годашак „Православне Хришћанске Заједнице“* (Крагујевац: Народна хришћанска заједница, 1926–1934), [1926], бр. 1–[1934], бр. 9.
- „Светогорске вести“. *Православна хришћанска заједница: орјан Народне хришћанске заједнице и Савеза брајшћива ѿправославних хришћана*, година VI, бр. 1–2 (јануар–фебруар 1927): 32.
- „Братствима и члановима Народне Хришћанске Заједнице братски поздрав у Господу“. *Православна хришћанска заједница: орјан Народне*

- хришћанске заједнице и Савеза браћинства православних хришћана, година VI, бр. 5 (мај 1927): [K2 (= покорица часописа)].
- „Нови руски ‘Цар Ослободиоц’“. *Православна хришћанска заједница: орџан Народне хришћанске заједнице и Савеза браћинства православних хришћана*, година VI, бр. 11–12 (новембар–децембар 1927): 28–29.
- „Овогодишњи поход за Св. Манастир Хилендар у Св. Гори“. *Православна хришћанска заједница: орџан Народне хришћанске заједнице и Савеза браћинства православних хришћана*, година VII, бр. 7–8 (јули–август 1928): [K2 (= покорица часописа)].
- „Тешкоће за поход у Свету Гору“. *Православна хришћанска заједница: орџан Народне хришћанске заједнице и Савеза браћинства православних хришћана*, година VII, бр. 7–8 (јули–август 1928): [17–18].
- „Распоряженія Епархіальных Начальствъ. А. Управляющаго русскими православными общинами въ Королевствѣ С. Х. С.“. *Церковныя вѣдомости [издаваемые при Архіерейскомъ Синодѣ Русской Православной Церкви за-границей]*, год. VIII, №№ 3–12 (166–175) (февраль–іюнь 1929): 11.
- Администрација Н. Х. З. „Светогорске вести“. *Православна хришћанска заједница*, година IX, бр. 1 (јануар 1930): 17.
- Тодоровић, Алекса. „Годишњи извештај Православне народне хришћанске заједнице о раду у 1933/34. год. за Сабор у м-ру Благовештењу у Овчару“. *Хришћанска заједница: орџан савеза православних браћинства*, година XIII, бр. 9–10 (септембар–октобар 1934): 9–17.
- “Staretz Silouan. Archimandrite Sophrony, The Undistorted Image.” *St. Vladimir’s Seminary Quarterly*, Vol. 1, no. 2 (1953).
- [Шаховской], Архиепископ Иоанн С. Ф. „Светлой памяти епископа Николая“. *Новое русское слово: ежедневная газета / Novoye Russkoye Slovo: Russian Daily* [Нью Йорк], воскресенье 17 мая 1964 года (1964).

Светогорске фотографије:

- „Афон / Athos“. Архиепископ Василий (Кривошеин), 1900–1985 / Monseigneur Basile Krivochéine. Посећено 29. априла 2020. г. <http://basilekrivocheine.org/photos/athos/>.
- Макиенко, Макарий, ред. *История Русского Свято-Пантелеимонова монастыря на Афоне от 1912 до 2015 года*. Серия: Русский Афон XIX–XX, Т. 6. Святая Гора Афон: Свято-Пантелеимонов монастырь, 2015.
- „Старац Теодосије — сећања његових савременика“ [Одломак из књиге *Светогорске љице* (Париз 1950); превод са енглеског проф. Бојана Поповић]. Манастир Лепавина — Српска Православна Црква, 26. јануар 2012. године. Посећено 29. априла 2020. г. http://www.manastir-lepavina.org/vijest_cir.php?id=5975.

- „Silouan the Athonite“. OrthodoxWiki, last edited on November 23, 2012. Посећено 29. априла 2020. г. https://orthodoxwiki.org/Silouan_the_Athonite.
- „Sophrony (Sakharov)“. Alchetron: Free Social Encyclopedia for the World, Updated on March 04, 2018. посећено 29. априла 2020. г. [https://alchetron.com/Sophrony-\(Sakharov\)#-](https://alchetron.com/Sophrony-(Sakharov)#-).
- Subotić, Gojko and Kostas Mygdalis, Evangelos Hekimoglou, Kostis Antoniadis et al. † Athos † *The Holy Mountain: An Exhibition of Photographs and Engravings. Belgrade City Museum, 19 August — 11 September 2016 [Exhibition Catalogue]*. Translated by W. J. Lillie. Belgrade: Belgrade City Museum — Serbian National Committee for Byzantine Studies, 2016.

Литература

Монографије:

- Арсеньев, Алексей. *Русская эмиграция в Сремских Карловцах*, 2-е, исправленное и дополненное издание. Сремски Карловци — Нови Сад: Одбор за подизање споменика генералу П. Н. Врангелу — Културни центар Карловачка уметничка радионица — Музеј града Новог Сада, 2008.
- Биговић, Радован. *Од Свечовека до Бојочовека: хришћанска философија Владике Николаја Велимировића*. Београд: Рашка школа, 1998.
- [Војиновић], Епископ Хризостом. *Тихи глас: беседе и чланци*, 4. издање, Библиотека „Наши епископи“, књ. 1. Пожаревац: Епархија браничевска — Одбор за просвету и културу, 2013.
- Илић, Алекса. *Моји доживљаји*. Београд: М. Сладековић, 1931.
- Јанковић, Милан Д. *Ејиској Николај Велимировић: Живој, мисао и дело*, књига I. Шабац: Епархија шабачко-ваљевска, 2002.
- Јанковић, Милан Д. *Ејиској Николај: Живој, мисао и дело*, књига III. Шабац: Епархија шабачко-ваљевска, 2003.
- Јевтић, Еп. Атанасије, ур. *Свети Владика Николај Охридски и Жички: текстови и сведочења, симјосион*. Краљево: Епархија Жичка — Свети манастир Жича, 2003.
- Макиенко, Макарий, ред. *Афонский период жизни архиепископа Василия (Кривошеина) в документах*, Серия: Русский Афон XIX–XX, Т. 15. Святая гора Афон: Свято-Пантелеимонов монастырь, 2014.
- Макиенко, Макарий, ред. *История Русского Свято-Пантелеимонова монастыря на Афоне от 1912 до 2015 года*, Серия: Русский Афон XIX–XX, Т. 6. Святая Гора Афон: Свято-Пантелеимонов монастырь, 2015.
- Макиенко, Макарий, ред. *Монахологии Русского Свято-Пантелеимонова монастыря на Афоне*, Серия: Русский Афон XIX–XX, Т. 2. Святая Гора Афон: Свято-Пантелеимонов монастырь, 2013.

- Макиенко, Макарий, ред. *Письма выдающихся церковных и светских деятелей России старцам Русского Свято-Пантелеимонова монастыря на Афоне*, Серия: Русский Афон XIX–XX, Т. 10. Святая гора Афон: Свято-Пантелеимонов монастырь, 2015.
- Макиенко, Макарий, ред. *Русский Афонский Отечникъ. Избранныя жизнеописания русских старцевъ и подвижниковъ, жившихъ на Афонтъ въ XIX–XX вѣкахъ*, Серия: Русский Афон XIX–XX, Томъ 1. Святая Гора Афонъ: Свято-Пантелеимонов монастырь, 2012.
- Миљановић, Митар, ур. *Владика Николај у свом и нашем времену*, Библиотека Софија. Србиње: Митрополија дабробосанска — Универзитет у Сарајеву Републике Српске, 1997.
- Недосекин, Павел, и др. (ред.). *Афонский архив XX века: документы Русского Свято-Пантелеимоновского монастыря, 1917–1941*. Москва — Брюссель: Архив Русской эмиграции, 2014.
- Нивьер, Антуан. *Православные священнослужители, богословы и церковные деятели русской эмиграции в Западной и Центральной Европе. 1920–1995: Биографический справочник*. Москва — Париж: Русский путь — YMCA-Press, 2007.
- Пилиповић, Радован М. „Српска Православна Црква, Руска Православна Загранична Црква, Московска Патријаршија (1920–1940) — узајамне везе, утицаји и односи“. Докторска дисертација, Универзитет у Београду, 2017.
- Πρακτικά της προκαταρκτικής επιτροπής των αγίων orthodoxων εκκλησιών της συνελθούσης εν τη εν Αγίω Όρει Ιερά Μονή Μεγίστη, Μόνη Βατοπεδίου (8–23 Ιουνίου 1930)*. Εν Κωνσταντινουπόλει: Τύποις «Φαζιλέτ» Τάσσου-Βακαλοπούλου, 1930.
- Пузовић, Предраг. *Српска Православна Црква: прилози за историју*, књига 2. Београд: Богословски факултет Српске Православне Цркве, 2000.
- Радић, Радмила. *Војислав Јанић (1890–1944), свештеник и пољитичар: поглед кроз аналитички прозор*, Библиотека Студије и монографије [Институт за новију историју Србије], књ. бр. 106. Београд: Институт за новију историју Србије, 2018.
- Радић, Радмила. *Хиландар у државној пољитици Краљевине Србије и Југославије 1896–1970*. Београд: Службени лист СРЈ, 1998.
- Радојевић, Мира, и Милош Ковић, ур. *Руски некропољ у Београду: знамење историјској пријатељства*. Београд: Фондација за обнављање, подршку и очување комплекса историјско-меморијалних споменика у Републици Србији „Руски некропољ“ — Институт за политички и економски дијалог, 2014.
- [Радосављевић], Протосинђел Артемије, игуман црноморски. *Нови Златибор уш: Владика Николај 1880 † 1956 [шридесетогодишњи синомен]*. Ур. Јеромонах Атанасије Јевтић. Београд: А. Јевтић, 1986.

- Ранковић, Љубомир. *Свети Владика Николај: животи и дело*. Шабац: Глас Цркве, 2013.
- Сахаров, Архимандрит Софроний. *О молитве. Сборник статей*, третье издание. Толшент Найтс (Эссекс) — Сергиев Посад: Свято-Иоанно-Предтеченский монастырь — Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 2010.
- [Сахаров], Архимандрит Софроний. *Переписка с протоиереем Георгием Флоровским*. Эссекс — Сергиев Посад: Свято-Иоанно-Предтеченский монастырь — Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 2008.
- [Сахаров], Архимандрит Софроние. *О молитви: збирка чланака*. Превели хиландарски монаси, Хиландарски преводи, књ. 15. Света Гора Атонска: Манастир Хиландар, 1995.
- [Сахаров], Архимандрит Софроние. *Старац Силуан*. Прев. хиландарски монаси — допуна и исправка превода Родољуб Лазић, 3. издање, Библиотека „Хиландарски преводи“, књ. 11. Света Гора: Манастир Хиландар, 1998.
- [Сахаров], Јеромонах Софроние. *Старац Силуан*, Хиландарски путокази, књ. 2. Света Гора: Манастир Хиландар, 1975.
- Сахаров, Софроний. *Преподобный Силуан Афонский*, 3-е изд. Сергиев Посад: Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 2011.
- Средојевић, Александар Д. „Патријарх српски Димитрије Павловић (1920–1930)“. Докторска дисертација, Универзитет у Београду, 2013.
- [Храповицкий], Митрополитъ Антоній. *Учение Церкви о Святомъ Духѣ*. Paris: YMCA-Press, 1926.
- Шаховской, Иоанн Сан-Францисский. *Установление единства*, Серия «Духовное наследие Русского зарубежья». Москва: Сретенский монастырь, 2006.
- Шаховской, Иоанн, Архиепископ Сан-Францисский. *О тайне человеческой жизни*. Москва: Лодья, 1999.
- Шаховској, Јован. *Устојтављање јединства: ујомене*. Превео Мирослав Голубовић. Библиотека „Тихи глас“. Стари Бановци — Београд: Бернар, 2010.
- Blane, Andrew. *Georges Florovsky: Russian Intellectual and Orthodox Churchman*. Crestwood, NY : St Vladimir's Seminary Press, 1994.
- Noble, Ivana. *Essays in Ecumenical Theology I: Aims, Methods, Themes, and Contexts*, Studies in Reformed Theology, Vol. 35. Leiden — Boston: Brill, 2019.
- Peters, Greg, ed. *Exploring the Future of Christian Monasticisms*, Printed Edition of the Special Issue Published in *Religions*. Basel — Beijing — Wuhan — Barcelona — Belgrade: Multidisciplinary Digital Publishing Institute [MDPI], 2020. <https://doi.org/10.3390/books978-3-03928-025-4>.
- Rouse, Ruth, and Stephen Charles Neill, eds. *A History of the Ecumenical Movement. Vol. I. 1517–1948*. 4th edition. Geneva: World Council of Churches, 1993.
- Rouse, Ruth. *The World's Student Christian Federation. A History of the First Thirty Years*. London: SCM Press Ltd., 1948.

Чланци:

- Арсеньев, А[лексей]. Б[орисович]. „Русское духовенство и русские церковные приходы в Воеводине (1920–1950-е гг.)“. У *Макарьевские чтения: материалы шестой международной конференции (21 – 23 ноября 2007 года)*, ред. В[алерий]. Г[еннадьевич]. Бабин, Ц[ветана]. Кьосева, А[ндрей]. В[ладимирович]. Попов, 223–242. Москва — Горно-Алтайск: Российский гуманитарный научный фонд — Горно-Алтайский государственный университет, 2007.
- Бирюкова, К. В. „Иоанн (Шаховской Дмитрий Алексеевич; 23.08.1902, Москва — 30.05.1989, Санта-Барбара, шт. Калифорния, США), архиеп. Сан-Францисский и Западноамериканский Православной Церкви в Америке, духовный писатель“. У *Православная энциклопедия. Т. XXIII: «Иннокентий — Иоанн Влах»*, под ред. Патриарха Московского и всея Руси Кирилла и др., 463–465. Москва: Церковно-научный центр «Православная энциклопедия», 2010.
- Братия Валаамского монастыря. „«Бог один, а пути к Нему разные, и всяк идет своей дорожкой»“. Валаамъ — официальный сайт Валаамского монастыря, 19.08.2015. Посећено 23. априла 2020. г. <https://valaam.ru/publishing/7585/>.
- Васильевић, Јеромонах Максим. „Хагиограф Николај — савремени мистагог светости: теологија светости у хагиографским делима Епископа Николаја Охридског и Жичког“. У *Свети Владика Николај Охридски и Жички: текстови и сведочења, симпозион*, ур. Еп. Атанасије Јевтић, 405–425. Краљево: Епархија Жичка — Свети манастир Жича, 2003.
- Велимировић, Јован. „Детињство и школовање“. У Милан Д. Јанковић, *Епископ Николај Велимировић: Живој, мисао и дело*, књига I, 1–14. Шабац: Епархија шабачко-ваљевска, 2002.
- Вл[адислав]. Маевский, *Афонские рассказы*. Париж: [б. и.], 1950.
- Влајислављевић, Мирјана. „Дух Србије изнад Истока и Запада“. У *Владика Николај у свом и нашем времену*, Библиотека Софија, ур. Митар Миљановић, 116–119. Србиње: Митрополија дабробосанска — Универзитет у Сарајеву Републике Српске, 1997.
- Егер, Максим. „Архимандрит Софроније — монах у свету и за свет“. У Архимандрит Софроније [Сахаров], *О молитви: збирка чланака*, превели хиландарски монаси, Хиландарски преводи, књ. 15, 7–18. Света Гора Атонска: Манастир Хиландар, 1995.
- Езова, Л[юдмила]. Д[митриевна]. „Князь Дмитрий Шаховской, архиепископ Иоанн Сан-Францисский“. *Россия и современный мир*, № 4 (41) (2003): 196–206 [?].
- Езова, Людмила Дмитриевна. „Князь Дмитрий Шаховской, архиепископ Иоанн Сан-Францисский“. <http://2info.ru/> — Информационно-аналитический сайт, опубликовано 22. 8. 2015. Посећено 6. фебруара

2020. г. <http://2info.ru/index.php?dn=article&to=art&id=13>.
- Емельянов, А[лексей Николаевич]. „Афонские письма архимандрита Кассиана (Безобразова)“. *Вестник Православного Свято-Тихоновского гуманитарного университета. Серия II: История. История Русской Православной Церкви*, Вып. II:3 (52) (2013): 81–125.
- Зизиулас, Митрополит пергамски Јован. „Икуменски Старац Силуан Атонски. Теологија Светога Силуана Атонског“. Превео са јелинског јрђ. Максим Васиљевић. *Вигослов: саборник Еѱархије захумско-херцеговачке*, година VIII, бр. 24 [Преображењски број] (2001): 31–40.
- Јевтић, Јеромонах Атанасије. „Владика Николај (1880–1956)“. *Глас Цркве*, година 14/II, бр. 2 [Васкршњи број] (1986): 45–52.
- Косанович, Богдан. „Взгляды архиепископа Антония (Храповицкого) на войну“. У *Международный научный симпозиум Русская диаспора и изучение русского языка и русской культуры в инославянском и иностранном окружении (Белград, 1–2 июня 2011 г.)*, ред. Боголюб Станкович, подг. Петр Буняк, 217–222. Белград: Славистическое общество Сербии, 2012.
- Косик, В[иктор]. И[ванович]. „Русская Церковь (РПЦЗ) на Балканах (1920–1950 гг.) (семь тезисов с комментариями)“. У *Макарьевские чтения: Материалы Пятой международной конференции (21 – 22 ноября 2006 года)*, ред. В[алерий]. Г[еннадьевич]. Бабин, Цветана Кьосева, А[ндрей]. В[ладимирович]. Попов, 278–290. Москва — Горно-Алтайск: РИО ГАГУ, 2006.
- Курлыков, Андрей. „Кризис русского монашества на Афоне в начале XX века“. *Рязанский богословский вестник*, № 1 (13) (2016): 8–27.
- Мазырин, Александр. „К вопросу о русском факторе в срыве Всеправославного собора в 1920–1930-е гг.“. *Государство, религия, церковь в России и за рубежом*, № 1 (34) (2016): 333–357.
- Перова, Екатерина Юрьевна. „Семантические контексты слова «град» в христианском мировосприятии“. *Славистика*, Выпуск XX (2016): 20–26.
- Петровић, Срећко. „Прилог проучавању српско-руских црквених односа: повезаност српске јерархије са црквеном мисијом у Индији током 1930-их година, са посебним освртом на евентуалну улогу Епископа Николаја Велимировића“. *Теолошки поједи: версконаучни часопис Светиој Архиепископској Синода Српске Православне Цркве*, година LIII, бр. 1 (2020): 79–128. <https://doi.org/10.46825/tv/2020-1-079-128>.
- Пирогов, В[алерий]. И[ванович]. „Иноки, старцы, игумены Русика — святые, преподобные и подвижники благочестия“. *Афонское наследие / The Athonite Heritage*, Выпуск 3–4 (2016): 229–234.
- „Письма патриарха Фотия II по вопросу о строе Хиландарского монастыря“. У *Афонский период жизни архиепископа Василия (Кривошеина) в документах*, Серия: Русский Афон XIX–XX, Т. 15, ред. Макарий Макиенко, 89–98. Святая гора Афон: Свято-Пантелеимонов монастырь, 2014.

- Пузовић, Владислав. „Покровитељство Српске Православне Цркве над Руском Заграничном Црквом (1920–1940)“. У *Руски некропол у Београду: знамење историјској пријатељства*, ур. Мира Радојевић и Милош Ковић, 112–121. Београд: Фондација за обнављање, подршку и очување комплекса историјско-меморијалних споменика у Републици Србији „Руски некропол“ — Институт за политички и економски дијалог, 2014.
- Пузовић, Предраг. „Увођење општежића у Хиландару 1933. године“. У Предраг Пузовић, *Српска Православна Црква: прилози за историју*, књига 2, 349–376. Београд: Богословски факултет Српске Православне Цркве, 2000.
- Пузовић, Владислав. „Отношение Сербской Православной Церкви к каноническому и юридическому положению Русской Православной Церкви Заграницей (1920–1930)“. *Христианское чтение: научно-богословский журнал (Специальный выпуск: История Русской Православной Церкви)*, № 3 (2012): 158–175.
- Пухтель, Лия Николаевна. „Критский собор 2016 года: статус, вопросы экуменизма“. *Рязанский богословский вестник*, № 2 (16) (2017): 101–107.
- [Радовић], Митрополит црногорско-приморски Амфилохије. „Богочовјечански етос Владике Николаја“. У *Свети Владика Николај Охридски и Жички: текстови и сведочења, симпозион*, ур. Еп. Атанасије Јевтић, 504–511. Краљево: Епархија Жичка — Свети манастир Жича, 2003.
- [Радосављевић], Епископ Артемије. „Животопис Светог Владике Николаја Охридског и Жичког“. У *Свети Владика Николај Охридски и Жички: текстови и сведочења, симпозион*, ур. Епископ б. захумско-херцеговачки и приморски Атанасије [Јевтић], 329–340. Краљево: Епархија Жичка — Свети манастир Жича, 2003.
- [Радосављевић], Епископ рашко-призренски Артемије. „Владика Николај као духовник (његов рад са монаштвом и богомољцима)“. *Свети Кнез Лазар: часопис за духовни прејород*, година IX, бр. 4 [36] (2001): 179–183.
- „Сећања Еп. Јована Велимировића на Епископа Николаја“, *СД*, I, 607–698.
- „Сообщение Службы коммуникации ОВЦС о позиции Московского Патриархата по эстонскому церковному вопросу в связи с переговорами между делегациями Московского и Константинопольского Патриархатов, прошедшими в Цюрихе 26 марта 2008 года“. Русская Православная Церковь — Официальный сайт Московского Патриархата, 16 мая 2008 г. Посећено 14. априла 2020. г. <http://www.patriarchia.ru/db/text/407840.html>.
- „Сообщение Службы коммуникации ОВЦС о позиции Московского Патриархата по эстонскому церковному вопросу в связи с переговорами между делегациями Московского и Константинопольского Патриархатов, прошедшими в Цюрихе 26 марта 2008 года“. *Церковный вестник*, № 10 (383) (мај 2008).
- Флоровски, Протојереј Георгије. „Старац Силуан (1866–1938)“. Превео Небојша Ђосовић. *Каленић: издање Шумадијске епархије*, година

XXXIII, бр. 1 (205) (2013): 34–35.

Шкаровский, М[ихаил]. В[итальевич]. „Помощь Сербской Православной Церкви русскому монашеству Афона в 1920–1930-е годы“. *Христианское чтение: научный журнал. Теология. Философия. История*, № 2 (2019): 167–177. <https://doi.org/10.24411/1814-5574-2019-10036>.

Шкаровский, М[ихаил]. В[итальевич]. „Свято-Пантелеимоновский монастырь в середине 1920-х — 1945 гг.“. У *История Русского Свято-Пантелеимонова монастыря на Афоне от 1912 до 2015 года*, ред. Макарий Макиенко, Серия: Русский Афон XIX–XX, Т. 6, 226–435. Святая Гора Афон: Свято-Пантелеимонов монастырь, 2015.

Шкаровский, М[ихаил]. В[итальевич]. „Экономическая деятельность и материальное положение русского Свято-Пантелеимоновского монастыря на Афоне в 1910–1930-х гг.“. *Вестник церковной истории*, № 1–2 (53–54) (2019): 228–262.

Шкаровский, Михаил Витальевич. „Русское монашество Афона и Сербская Православная Церковь в первой половине XX века“. *Археон: часопис Архива Војводине*, год. 1, бр. 1 (2018): 163–174.

Шкаровский, Михаил Витальевич. „Связи русского монашества Афона и Сербской Православной Церкви в 1920-е — 1930-е гг.“. *Рязанский богословский вестник*, № 1 (13) (2016): 28–41.

Giorda, Maria Chiara, and Ioan Cozma. “Beyond Gender: Reflections on a Contemporary Case of Double Monastery in Orthodox Monasticism — St. John the Baptist Monastery of Essex in England.” *Religions: An Open Access Journal by Multidisciplinary Digital Publishing Institute*, Vol. 10, Issue 8 (2019): 453, 1–19. <https://doi.org/10.3390/rel10080453>.

Marković, Slobodan G. “Activities of Father Nikolai Velimirovich in Great Britain during the Great War.” *Balkanica: Annual of the Institute for Balkan Studies*, Vol. XLVIII (2017): 143–190. <https://doi.org/10.2298/BALC1748143M>.

Moses the Athonite, Monk. “Elder Sophrony (Sakharov) of Essex († 1993).” *Bulletin of Saints Constantine & Helen Greek Orthodox Church of Washington, DC*, Fifth Sunday of Luke (November 3, 2019): 26.

Rouse, Ruth. “Other Aspects of the Ecumenical Movement, 1910–1948.” In *A History of the Ecumenical Movement. Vol. I. 1517–1948*, edited by Ruth Rouse and Stephen Charles Neill, 597–641. 4th edition. Geneva: World Council of Churches, 1993.

Storheim, Seraphim, *et al.* (eds.). “Saint Nikolaj (Velimirovic).” Canadian Orthodox History Project, last modified on 16 January 2020. Посећено 12. марта 2020. г. [https://orthodoxcanada.ca/Saint_Nikolaj_\(Velimirovic\)](https://orthodoxcanada.ca/Saint_Nikolaj_(Velimirovic)).

Примљено: 18. 8. 2020.

Одобрено: 1. 9. 2020.

A CONTRIBUTION TO THE RESEARCH OF THE SERBIAN-RUSSIAN ATHONITE RELATIONS: THE CLOSENESS OF BISHOP NICHOLAI VELIMIROVICH WITH ELDER SILOUAN, ARCHIMANDRITE SOPHRONY AND OTHER RUSSIAN MONKS FROM ATHOS

Srećko Petrović

Diocese of Šumadija, Aranđelovac

Summary: In this article we will offer a short review of certain evidence regarding the relation of Bishop Nikolai Velimirovich with monks from Mount Athos, i. e. with Russian monks from Athos, especially with Staretz Silouan the Athonite, Staretz Sophrony Sakharov and others. The connections between Bishop Nikolai and Mount Athos have not been researched in a greater extent so far; however, the focus of this article will be Bishop Nikolai's relations with Russian monks from Athos, i. e. with Russian monks from Mount Athos St. Panteleimon's Monastery and Russian Athonite scetes, as well as with other Russian churchmen coming from the Athonite background.

Bishop Nikolai was connected to Russian monastic communities of Mt Athos and he visited Russian Athonite monastic community several times during the time he served as a bishop before World War II; he was also a supporter of Russian monks. On the other hand, Russian Athonite monks visited him in his diocese and elsewhere in Kingdom of Yugoslavia, and they maintained close spiritual relations. Nikolai recognized the importance of Athonite ascetic theology, and he was aware of the remarkableness and extraordinariness of Elder Silouan's theology already in 1930s, and he also regarded him as his own teacher.

After the World War II, although Bishop Nikolai was exiled, Russian churchmen from Athonite background nurtured friendship and relations with him, and appreciated his work and witness. Hieromonk Sophrony Sakharov and Archbishop John (Shahovskoy) of San Francisco were two remarkable examples of such Russian churchmen.

Key words: Nikolai Velimirovich, Silouan Antonov, Sophrony Sakharov, John Shahovskoy, Mount Athos, Russia, Russian Orthodox Church, Russian immigration.

Acknowledgements:

I am deeply indebted to **Sarah Patton** and **Diana Sykes** from Hoover Institution Library & Archives at Stanford University (Stanford, California, USA) for their kind help and assistance during the writing of this paper.